

Balatonyi Judit

PÜNKÖSD A GYIMESBÜKKI EZERÉVES HATÁRON

*Etnikus és vallási versengések és ünnepi együttműködések**

A búcsújáráhelyek és ünnepek interetnikus konfliktusokban és a különbségkonstrukcióban játszott szerepe az elmúlt évtizedekben a nemzetközi és részben a hazai vallásantropológiai és politikai antropológiai kutatások középpontjába került. Élénk figyelem kíséri továbbá a különböző vallásos és etnikus csoportok közötti ünnepi együttműködések is. Ismerünk olyan kutatásokat, amelyek egy-egy kegyhely kortárs és történeti interetnikus és interkonfesszionális használatával foglalkoznak. Így például Tüskés Gábor és Knapp Éva a barokk kori zarándoklatok osztrák–magyar interetnikus kapcsolatait,¹ Peti Lehel egy posztszocializmusban országos jelentőségűvé váló romániai kegyhely interetnikus és felekezeti viszonyait vizsgálta,² Marijana Belaj és Zvonko Martić a bosznia-hercegovinai kegyhelyek interetnikus használatával foglalkozott.³ Kutatásaik elsősorban a vallásos különbségek ideiglenes felfüggesztését, a kegyhelyek közös használatát és az együttműködést példázták. Megint mások, így például Robert Hayden és Ronan James Head, az egyes kegyhelyek társadalmi, politikai és vallási konfliktusokban betöltött szerepét vizsgálták.⁴ Ugyanakkor az egyes ünnepi események során fellépő etnikus és/vagy vallásos természetű különbségkonstrukciós törekvések és a mindezeket ideiglenesen felfüggesztő, felülíró ünnepi együttműködések együttes vizsgálatával ez idáig kevesen foglalkoztak. Írásomban erre vállalkozom.

2011–2016 között volt szerencsém megfigyelni két olyan, a közelmúltban, egyazon településen belül létesített, eltérő vallásos felekezethez tartozó búcsújáráhely és ünnepi esemény kialakulását és formálódását, amelyek egyrészt egymással rivalizálnak – ugyanaz az ünnepi esemény (s részben tér és alkalmanként idő) levédését és egyben etnikus, vallásos kisajátítását célozzák –, másrészt az ünnepek rituá-

* Az ezekhez az eredményekhez vezető kutatás az Európai Kutatási Tanács részéről, az Európai Közösség hetedik keretprogramjából (2007–2013), az EKT 324214 sz. támogatási megállapodása alapján finanszírozásban részesült.

1 Tüskés–Knapp 1991.

2 Peti 2012.

3 Marijana–Zvonko 2014.

4 Hayden 2002; Head 2013; lásd még Bax 1995; Bowie 2006.

lis ideje alatt interetnikus és interkonfeszionális együttműködések is történnek. A magyar és román vegyes lakosságú romániai Gyimesbükk 2008 óta évente megrendezésre kerülő pünkösdvasárnapi római katolikus ünnepét (amely elsősorban a Magyarországról és Erdély más településeiről érkező zarándokokat és turistákat vonzza) és a 2011-től szerveződő, a magyar pünkösd eseményekre válaszul létrehozott ortodox román *Rusalii fesztivált* (a helyi és környékbeli románok ünnepe) vizsgáltam. Megfigyeléseim szerint a pünkösd együttműködések és a különbségkonstrukciók két, egymással többszörösen összefonódó „szint”-en érhetők tetten. Az etnikus és vallási rivalizálás, határkonstrukció elsősorban a helyi és nem helyi román és magyar tudáselit (ti. a hatalom) által formált nyilvános ünnepi rítusok és diskurzusok szintjén látható (ha úgy tetszik, ez a jéghegy csúcsa). A magyar ünnep vonatkozásában ezt igazolta a nemrégiben elhunyt Ilyés Zoltán is. Szerinte a pünkösd ünnep és maga az ünnepi tér elsősorban a nemzeti érzések, a magyar kisebbséggel való szolidaritás és ideológiai összetartozás megélését biztosítja a résztvevők számára.⁵ Az ünnep egyik központi helyszínén, a gyimesbükki „vasúti őrház”-ban elhelyezett emlékkönyv bejegyzéseit áttekintve azt is kimutatta, hogy a máshonnan érkező „nemzeti zarándok”-ok ezzel az ünnepi üzenettel nagyjából azonosulni is tudnak. Sőt, gyakorlatilag ez motiválja őket az ünnepi részvételre.⁶ Az etnikus és vallásos versengés mellett kutatásaim során számos példát találtam a közös, interetnikus és interkonfeszionális ünneplésekre és a hivatalos üzenetek-től eltérő ünnepélmények megfogalmazására is – elsősorban a helyiek s részben az „idegen” zarándokok körében. Így például miután megvizsgáltam egy másik pünkösd ünnepi tér, egy templomi emlékkönyv bejegyzéseit is, azt vettem észre, hogy a vallásos térben elhelyezett füzetben már nem a nemzeti összetartozás és a nemzeti emlékezet témája volt jelen, hanem sokkal inkább vallásos és személyes gondolatok kerültek felszínre. Tehát a pünkösd román és magyar ünnepek nyilvános üzenetei és az ünneplő románok és magyarok egyéni ünneplési gyakorlatai, élményei között ellentmondásokat, nehezen összefésülhető szálakat fedeztem fel. Úgy láttam, hogy az ünnepek hivatalos üzenetei, rítusai nem minden esetben érik el a „kívánt hatás”-t.

Írásomban a hivatalos, nyilvános ünnepi diskurzusok és rítusok (etnikus és vallási egység és különbségkonstrukció, vallási, politikai és társadalmi konfliktusok) és az egyéni ünnepélmények (interetnikus együttműködés, kölcsönösség, elhatárolódás stb.) közötti ellentmondások és feszültségek megértésére és feloldására törekszem. Mindehhez igyekszem feltárni az ünnepszervezői intenciókat, a nyilvános rítusokat, a hivatalos ünnepértelmezéseket, és az egyéni ünnepi gyakorlatokat és ünnepi tapasztalatokat, illetve mindezek összefüggéseit. Az ünnepi élmények megismeréséhez helyszíni interjúkat rögzítettem, megfigyeléseket végeztem,

⁵ Ilyés 2014. 337–338.

⁶ Ilyés 2014. 290.

továbbá megvizsgáltam egy, az ünnepi helyszínen fellelt templomi emlékkönyv bejegyzéseit is. Ugyanis az Ilyés Zoltán által vizsgált, szekuláris térben elhelyezett emlékkönyvbejegyzések mellett egy vallásos tér emlékkönyvének vizsgálata is nagyon tanulságosnak bizonyult. Elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy vajon a templomi emlékkönyvben is a nemzeti összetartozásra, nemzeti emlékezetre vonatkozó bejegyzések ismétlődnek-e vagy a speciális, vallásos tér másfajta – például vallásos jellegű – bejegyzéseknek kedvez.

Nyilvános rítusok és diskurzusok: vallásos, etnikus rivalizáció és különbségkonstrukció

Elsőként a gyimesi ünnepszervezői intenciók, a rítusszervezés és a hivatalos ünnepi üzenetek feltárására vállalkozom. Számba veszem, hogy kik, milyen csoportok formálják a hivatalos pünkösdiünnep-értelmezéseket, a különféle nyilvános diskurzusokat, alakítják az ünneprítusokat, és hogy milyen céljaik vannak mindezzel. Hogyan formálódnak a pünkösdi magyar és román ünnepek a vallás, a politika, illetve a különféle gazdasági fejlesztések, beruházások, illetve a turizmus „árnyékában”, hogyan működnek egymás mellett, és hogyan hatnak egymásra? A román és magyar szervezők milyen kulturális válaszokkal felelnek egymás ünnepeire?

Elöljáróban leszögezem, hogy az ünnepszervezők az újonnan kitalált nagyobb, látványosabb pünkösdi ünnepekkel a korábbi, kisebb, helyi szintű ünnepi miséket és liturgikus szertartásokat próbálták újabb mederbe/medrekbe terelni, illetve szerettek volna alternatívákat kínálni a helyiek körében is rendkívül népszerű csíksomlyói pünkösdi búcsú és zarándoklat mellett/helyett. A gyimesi ortodox és római katolikus pünkösdi ünnepek szervezése, azok térhasználatára és az ünnepekkel kapcsolatos különféle értelmezések, emlékezetek és múltrekonstrukciók lényegében a helyi szimbolikus etnikus-vallásos versengések soraiba illeszthetők. Ugyanis, a nyilvános diskurzusok szintjén a gyimesi románok és a magyarok folyamatosan versengenek a helyi, gyimesi kultúráért, illetve sok esetben egymástól teljesen függetlenül, mintegy párhuzamosan felhasználják annak reprezentációra alkalmas elemeit regionális és nemzeti identitáskonstrukciós folyamataikhoz és gazdasági tevékenységeikhez.

Az említett versengés Erdélyre alapvetően jellemző, és a helyi, speciálisabb társadalomtörténeti folyamatokkal is összefüggést mutat. A terület a történelmi Erdély és Moldva határvidéke; 1920 előtt Gyimes közelében húzódott a Magyar Királyság keleti határa. A régió korábban az Erdélyi Fejedelemség részeként a Magyar Királysághoz tartozott, majd 1919-től Romániához csatolták, s bár 1940–1944 között ideiglenesen visszacsatolták Magyarországhoz, 1944-től Románia részeként román nemzetépítés folytatódott tovább. Ezekben az időszakokban az elma-

gyarosítás és az elrománosítás egymást váltó stratégiái érvényesültek, más-más tónusokkal. A térség a 18. századi első beköltözési hullámaiktól kezdve vegyes, román kisebbségű és magyar többségű lakossággal rendelkezett.⁷ A mai ortodoxok és római katolikusok, illetve az elődeik kis hányada görögkatolikus, többségük római katolikus volt. Az első római katolikus plébániát 1782-ben alapították. A plébánia első temploma a határ mellé épített *kontumáci kápolna* volt. A gyimesi görögkatolikusoknak is már 1787-ben templomuk volt Gyimesbükben,⁸ amely egy kicsi, fából készült kápolna lehetett, 1800-ban felépítették az első görögkatolikus kőtemplomukat is. A korai ortodoxiának nincsenek történeti nyomai, az első ortodox plébánia csak 1923-ban létesült. Majd miután a görögkatolikus egyházat 1948-ban központilag betiltották, és a gyimesbükki görögkatolikus parókiát és a templomot az ortodox egyház vette át,⁹ az egykori görögkatolikus híveknek választaniuk kellett a római, illetve az ortodox egyház között. A görögkatolikus egyház betiltásával egy időben erősödött meg a vallási alapon történő, tudatos etnikai elkülönülés, az etnikus határok és a különbségek megkonstruálása és újraépítése.¹⁰ Legalábbis a társadalom mezoszintjein – a helyi tudáselit és a helyi egyház interpretációjában és a nyilvános politikai rítusok és diskurzusok tekintetében ezek a határképző mechanizmusok érvényesülnek. Feltételezésem szerint az ünnepszervezők a pünkösdi ünnepekkel kapcsolatban forgalmazott különféle hivatalos ünnepi narratívák, illetve az ünnepek szerepét, múltját és funkcióját kiemelő nyilvános történetek és emlékezetek segítségével pontosan a különféle helyi identitások alakítását, finomhangolását célozzák. Más ünnepek és egyéb politikai rítusok kapcsán ezt hangsúlyozza John és Jean Comaroff,¹¹ Michael Dietler és Brian Hayden is,¹² akik mindannyian a hierarchia, a státus és a hatalom, illetve a különféle csoportdinamikák, identitások megjelenítésének, újratemtésének vagy éppen átalakításának eszközeiként (is) tekintik az ünnepeket.

A magyar pünkösdi ünnepek

2008-ban a gyimesi magyarok rendezték meg elsőként a pünkösdvasárnapi ünnepeiket Gyimesbükben. A kontumáci templom augusztus 15-ei templombúcsúja, Nagyboldogasszony, Szűz Mária mennybe vételének ünnepe mellett egy újabb „búcsús ünnep”-et, illetve „zarándokhelysín”-t próbáltak létrehozni. Azóta az ünnepre évente mintegy 10 000 és a nyári időszakban magára a helyszínre is több száz erdélyi és magyarországi turista és zarándok érkezik. Az ünnepszervezés kezdeti éveiben egy jól körülhatárolható csoportnak, helyi és magyarországi szer-

7 Ilyés 2006. 121.

8 Ilyés 2003. 115.

9 Jankus 2008. 97.

10 Ilyés 1997. 78.

11 Comaroff–Comaroff 1991.

12 Dietler–Hayden 2001.

vezőknek a közös fellépéséről beszélhetünk, majd a munkájukba az évek során más, külső, nem helyi szereplők is bekapcsolódtak. Maga az ünnepszervezés és az azt megelőző és kísérő gyimesi felújítások ötlete nem volt teljesen előzmény nélküli, és mindez elsősorban a térségbe irányuló örökségturizmus, illetve alapvetően Gyimes helyi és magyarországi örökségesítése keretében értelmezhető. A gyimesi magyar tudáselit, kiegészítve a magyarországi alapítványok, néprajzkutatók, illetve a térségbe érkező népzeneészek, táncosok, valamint az élmény- és örökségturisták népes seregével, már régóta próbálták, próbálják jelentéssel felruházni, kisajátítani és használni, örökségesíteni Gyimest, a gyimesi kultúrát és a térség lakóit. A nyilvános diskurzusok szintjén a gyimesi magyarok a térség kizárólagos és legfőképpen első lakóiként tekintenek magukra, akik a 17. században érkeztek Gyimesbe. A románok korai jelenlétét elutasítják, és azt hangsúlyozzák, hogy az ortodoxia is csak az 1950-es években jelent meg Gyimesben, amikor az egykori görögkatolikusok áttértek ortodoxnak. Gyimesben az 1990-es évektől a térségbe érkező magyarországi turistáknak renghagyó túrákat, történelemórákat, és kulturális programokat is kínáltak, kínálnak egy 1996-ban létesített gyimesbükki panzió udvarán, illetve a Magyar Királyság egykori keleti *határán* (amelyet *ezeréves határnak* neveznek), egészen konkrétan az úgynevezett Rákóczi-vár¹³ romjainál, illetve egy közeli vasúti őrháznál. Maga az őrház egyébként még 1897-ben épült a magyar és a román állam közti szerződés alapján, 1920 után a román vasúttársaság, 1940-től 1944-ig ismét a Magyar Királyi Államvasutak (a MÁV jogelődje), illetve a Magyar Honvédség tulajdona volt. Az őrház 1944-től újra a román kézbe került, majd sokáig elhagyatottan állt, mert a román vasúttársaság az 1960-as években megszüntette az őrházi szolgálatokat. A vezetett túrák és a különféle kulturális műsorok során helyi táncosok-zenészek mutatják be a helyi kultúra kiválókatott szeleteit (a viseletet, a helyi táncokat és a népzeneét, a helyi gasztronómiát), illetve a gyimesbükki panziótulajdonos és egy nyugdíjas vasutas, a gyimesbükki őrház őre gyakran beszél turisták körében a vallás, a történelem és az oktatás helyzetéről.

A pünkösdi ünnep lényegében a helyi tudáselit és a térségbe érkező turisták együttgondolkodásának az eredménye. Többek között a magyarországi *Budakeszi Kultúra Alapítvány*, a gyimesbükki önkormányzat, a gyimesbükki római katolikus plébános és helyi magánszemélyek és különösképp a gyimesbükki panziótulajdonos, volt iskolaigazgató személye emelhető ki. Nincs teljesen konszenzus arról, hogy ki, kik is az ünnepi programok és az ünnepekkel kapcsolatos felújítások iga-

13 A várat Bethlen Gábor építette 1626 táján. Fő szerepe a völgyben futó kereskedelmi út és a határ ellenőrzése és az áruforgalom vámolása volt, védelmi szempontból sosem volt igazán jelentős. A helyiek az őrpont megmaradt romjait Rákóczi-várnak neveznek, és történeti mondáik tanulsága szerint a „Rákóczi fejedelem” idején készült, ő építette, ő erősítette meg. Rákóczi fejedelem neve alatt II. Rákóczi Ferencet (a kuruc szabadságharc vezetője), alkalmanként I. Rákóczi Györgyöt (Erdély fejedelme, 1630–1648 között uralkodott), illetve I. Rákóczi Ferencet értik.

zi kezdeményezői. A különféle nyilvános diskurzusok szintjén, mind a helyi tudáselit, a panziótulajdonos, a helyi plébános és a *Budakeszi Alapítvány* is verseng az elsőbbség és a kezdeményezés elismeréséért. Feltűnik továbbá az „alapítási csoda” tematikája is. Eszerint az egyes helyszínek, épületek felújítása és a felújításra szánt pénzüsszeg előteremtése isteni beavatkozás eredményének tekinthető, és a szervezők lényegében a „csodatermelés” eszközei. A szervezők eredeti tervei szerint a határ központi épületeit, a magyar múlt és a katolikus vallás emlékeit kívánták elsőként felújítani és emlékhellyé alakítani, ehhez adódott hozzá a későbbiekben az ünnep ötlete, az, hogy a felújítások a pünkösdi keretében megünnepelhetők, láthatóvá tehetők. Azt szerették volna elérni, hogy Gyimesbükk valamilyen formában kapcsolódjék a csíksomlyói búcsúval fémjelzett pünkösdi vallási-politikai eseményeihez, egy jól működő vallásos-nemzeti esemény fősodrához. Továbbá szerették volna azt is elérni, hogy a kontumáci templom a Mária-út, egy Közép-Európán átívelő zarándok- és turistaút-hálózat egyik állomásává is váljék. A kápolna a piros erdélyi főútvonal egyik fontos mellékállomása lett, 2009-ben keresztellett jelölték a Gyimesbükkből Csíksomlyóra vezető zarándoklat kiindulópontját is.

Az ünnepnek egy viszonylag állandó rítusforgatókönyvet dolgoztak ki, amelyet felújítások, avatások és különféle kulturális programok tesznek változatossá évről évre. Lássuk ezeket, illetve az ünnepi terek kiválasztásának szempontjait. Programok zajlanak a következő helyszíneken:

1. A gyimesbükki vasútállomáson helyiek (egyre kisebb) csoportja gyimesi viseletbe öltözve, néhányan lóháton, zeneszóval, virágokkal, süteménnyel vagy éppen kenyérral és pálinkával felszerelve, nem helyiekkel, magyarországiakkal, moldvaiakkal és Erdély más településeiről érkező csoportokkal és magánszemélyekkel közösen várják egy speciális, Magyarországról induló zarándokvonat érkezését. A helyszínen köszöntőbeszédet, imák és énekek hangzanak el. Az ünnepszervezés első évében, 2008-ban egy, 2010-től már két vonat érkezett: a *Csíksomlyó Expressz* és a *Székely Gyors*, 2013-tól villanymozdonyos vontatással egységes szerelvényt indítottak, az *Ősszenemzeti Zarándokvonatot*. A vonatok magyarországi utasai szervezett utazás keretében vesznek részt a vonatúton, és az utasokat felcsiki és alcsiki, illetve gyergyószentmiklósi szállásokon helyezik el. A vasárnapi rendezvényre érkező vonat mellett 2012-től egy újabb szerelvény, a *Boldogasszony Zarándokvonat* utasai is célba veszik Gyimesbükköt a csíksomlyói búcsút megelőző pénteken. A vonatvárással a szervezők egyértelműen a *Magyar Királyi Honvédség* alakulatainak 1940. szeptember 11-ei gyimesi bevonulását szerették volna újrajátszani, illetve azt szerették volna elérni, hogy a résztvevők újraélik, megélik azt. 1940-ben ugyanis a gyimesiek népviseletben, virágokkal, étellel-itallal és zeneszóval fogadták a honvédeket. Az ünnepen elhangzó beszédekben és a vonatkozó média hírekben hangsúlyozásra került, hogy 64 évvel Erdély Romániához csatolása után először gördült be magyar koronás címerrel ellátott mozdony a

gyimesbükki állomásra. A jelenetben a szervezők elképzelése szerint a vonatvárás aktusa összekapcsolja a múltat – az egykori magyar időt, Erdély magyar fennhatóság alá tartozását (az 1940–1944 közötti és az 1919 előtti *magyar időt*) –, a jelent és a jövőt. A vonatvárás aktusával továbbá a gyimesiek vendégszeretetének kulturális vonásait is próbálják bemutatni: „Ami után megtapasztalták a gyimesiek vendégszeretetét, akkor megkérjük, fájradjanak át az ezeréves határhoz, ahol a program további része lesz”. (2011) A vendégek kínálása része amúgy a helyi ünnepeknek és a különféle turistáknak szervezett programoknak is.

2. A vonatvárás után, következő programpontként a résztvevők közösen átvoznak a kontumáci kápolnához, ahol ünnepi műsorok, táncos-zenés programok, megemlékezések és avatások zajlanak, és római katolikus szentmisét is celebrálnak. A kontumáci kápolnát a különféle ünnepi szónoklatokban és az ünnep egyéb címkéin, pl. a különféle programfüzetekben a térség legrégebbi, első templomának nevezik. Az ünnepi szentmise előtt szentségimádás zajlik, több évben a gyimesbükki *Rózsafüzér Társulat* tagjai imádkoztak. A kápolna szabadtéri színpadán és a hősök emlékművénél is különféle megemlékezések és egyéb szónoklatok hangzanak el.

3. Az ünnepi eseménysorozat utolsó felvonását a gyimesbükki vasúti órháznál tartott köszöntőbeszédnek jelentik, illetve ide le is mennek még a nosztalgiaevanatok nagy ováció közepette. Ezt a harmadik helyszínt *A határnak*, illetve *Az ezeréves határnak* is nevezik. 2011-ben és 2015-ben a pünkösdi programok elején, valamint a végén, görögkatolikus szentmisét is celebráltak a gyimesbükki kontumáci kápolnában.

A gyimesbükki pünkösdi programot újabban egy pénteki és szombati ünnepi műsor is kiegészíti. Pénteken a már említett zarándokvonat utasait fogadják, szombat este azoknak a Gyimesbe érkező vendégeknek kínálnak ünnepi műsort, akik nem mennek el a szombati csíksomlyói búcsúba: elsősorban kiállításmegnyitók, szentmisék és keresztútjárások, illetve a vasárnapi ünnep kiemelt programjai kerülnek bemutatásra ilyenkor. Az érdeklődők megtekinthetik még a gyimesbükki keresztaljak indulását és érkezését is. A programfüzetben hétfői programpontként 2009-től feltűnik a gyimesfelsőlóki széphavasi zarándoklat eseménye is, amelyet 2014-től az egykori Szent László-kápolna felújítása, emlékhellyé alakítása után, a széphavasi Szentlélek-kápolna búcsújának neveznek. Korábban, az 1990-es évek óta Gyimesfelsőlók plébánosa szentmisét celebrált az egykori Szent László-kápolna romjainál Szent László napján, illetve a 2000-es évek elejétől a *Magyar Hagyomány Műhelye* és a csatlakozó zarándokok tartottak itt ünnepséget minden pünkösdhétfőn. A felújításokat magyar alapítványok, és magyar magánszemélyek támogatták és kezdeményezték. Érdekességként jegyzem meg, hogy a búcsún az elmúlt években több újpogány csoport is megjelent, ezzel összefüggésben a 2017-es a programfüzetben azt rögzítették a szervezők, hogy azt kérik, hogy az ünneplést ne zavarják meg „más ideológiai és vallási alapokon álló személyek”, csak ke-

resztények jöjjenek. A következőkben csak és kizárólag a vasárnapi ünnepre koncentrálok.

Lássuk az évről évre változó ünnepi hangsúlyokat, programokat és a különféle újításokat is. 2008-ban, az ünnepszervezés első évében a gyimesbükki őrház, majd 2009-ben a kontumáci kápolna felújításával készültek el – a kápolna a térség első katolikus temploma volt, 1782-ben alapították. 2010-ben a helyi pap, gyimesi vállalkozók a magyarországi alapítvány együttműködésével hősi emlékművet alakított ki, majd fel is avatták azt a pünkösdi ünnep keretében. A magyar emlékhely kialakítása során a kontumáci kápolna előtti romokat (az egykori vesztegár és vámház épületeinek romjait) alakították át a helyi, a nemzeti emlékezet színterévé. Márványtáblákra írták azoknak az elesett honvédeknek, szabadságharcosoknak a nevét, akik Gyimesbükkön születtek, vagy ott estek el a gyimesi szoros védelmében, részt vettek az 1848-as szabadságharc, az I. és II. világháborúk, az '56-os forradalmi harcok és a '89-es események valamelyikében. Külön márványtáblát szenteltek az ismeretlen katonáknak. Csak az első világháborúból közel háromszáz nevet tartalmaz a névsor: gyimesieket és idegeneket egyaránt. 73 gyimesbükki római katolikus első világháborús halottat tartanak számon, s még egy ennyi görögkatolikus lakos életét is követelte a háború. Az emlékmű létrehozásával a szervezők egy olyan teret szerettek volna kijelölni, ahol a helyi kulturális örökségekre, a „dicsőséges magyar időkre” és a hőssé avatott elesett katonákra emlékezhetnek rituális körülmények között. A hősök szervezett felkeresése, megünneplése nem előzmény nélküli. A panziótulajdonos, volt iskolaigazgató kezdeményezésére az 1990-es években keresztet állítottak egy közeli hegyoldalban az *elesett, eltűnt katonák* emlékére, a 2000-es évek elejétől ökumenikus istentisztelettel egybekötve emlékeztek meg az 1944. augusztus–szeptemberi gyimesbükki honvédő harcokról. Az emlékmű létrehozásában fontos szempont volt, hogy a térségben korábban csupán a román háborús hősöknek volt emlékműve a határ „román” oldalán Gyimesbükk és egy román többségű település, Palánka határán. Közvetlenül a határnál a Sánc-patak regáti oldalán a hegyoldalban helyezték el 1921-ben Emil Rebreanu emlékművét.¹⁴ Az emlékmű mellett található az első és második világháborús gyimesi harcokban elhunyt szovjet katonák emlékelobozója is. Ezekon kívül még egy 1998-ban emelt román hősi emlékmű is található a gyimesbükki Szent Mihály és Gábrriel Arkangyalok ortodox templom udvarában. A 2010-ben avatott magyar hősi emlékmű értelmezhető egyfajta ellenemlékműként, az emlékmű területén végrehajtott nyilvános rítusok pedig politikai ellenkultusz részeként is. Az emlékmű 2010-es avatása során előtérbe kerültek a gyimesi kulturális minták: a gyimesbükki hősi emlékműnél található *Mária a halott hőssel* című bronz domboorműre utalva, a gyimesbükki pap a 2010-es prédikációjában a gyimesiek dajkanyelvi kifejezését felhasználva ekképp fogalmazott: „*A Szűzanya, a Babba Mári-*

¹⁴ Ilyés 2006. 61.

ánk elesett fiát tartja karjaiban, a Hőst, a miénket.” Továbbá az anyaország nemzeti jelképei és a közös, határokon átívelő nemzet tudat kiemelése is jelentős hangsúlyt kapott. A hősi emlékműavatásnak a helyi plébános 2014-ben megjelent, Gyimest bemutató monográfiájában több fejezetet is szentelt. A hősök kultuszát a szentkultuszhoz hasonlította: az ősök, hősök és a szentek szerepét hasonlóan nevezte, mert például a magyarok a sírjaiknál imádkoznak (Salamon 2014: 87).

2010-től magyarországi politikusok is elkezdtek feltűnni a rendezvényen látogatóként, illetve felszólaló szónokként. Vicki Ann Cremona¹⁵ a különféle fesztiválokot vizsgálva megállapította, hogy már önmagában a fesztiválon való részvétel is jelentéssel bíró társadalmi cselekvés, bár a résztvevők nem mindig vannak tudatában a tettük politikai és társadalmi jelentőségének.¹⁶ Gyimes esetében úgy látom, hogy nagyon is tudatos okai vannak a részvételnek, a pusztá jelenlétnek is. 2011-ben egy magyarországi gárdistacsoport vezetőjével beszélgettem a helyszínen, aki a vonulás fontosságát hangsúlyozta. 2010-ben egy, a rendezvényen felszólaló kormányparti országgyűlési képviselő Erdélyt *szellemi muníciónak* nevezte, és hangsúlyozta, hogy „Erdélyben találjuk meg a magyarságot, a hűséget és a hazaszeretetet”. 2011-ben a hősök emlékművénél beszélt a magyar hadügyminiszter is. Magyarország honvédelmi minisztere (aki a programkiírás szerint magánlátogatáson tartózkodott Erdélyben, s nem mint politikai tisztségviselő), a hősök kapcsán a magyarság összetartozását és a nemzeti emlékezet fontosságát hangsúlyozta, a hősöket ősöknek, közös nemzeti ősöknek nevezte.

2011-ben szintén helyi és nem helyi szereplők közös ötletelésének az eredménye lett egy gyimesbükki hídavatás, amely az ünnep központi mozzanata lett. A hídon elhelyezett emléktáblán a felújítók névsora olvasható: köztük a gyimesbükki polgármesterrel és alpolgármesterrel, a panziótulajdonos férfival, Gyimesbükk község Helyi Tanácsával és a Budakeszi Alapítvány több munkatársával. Az emléktáblán olvasható még a határon túli – magyar összefogás passzusa is. A Tatroson átívelő híd a 2011-es hídavatás alkalmával egy kifeszített molinót is kapott, amelynek feliratai a magyar–román szolidaritást hirdették. Az egyik főszervező beszédében hangsúlyozta: „*A pünkösdvasárnapi hídavatás Gyimesbükkön legyen üzenet a mindenkori magyar kormányok számára, hogy mi gyimesbükki magyarok is igényeljük a magyar nemzethez való tartozásunkat. Másrészt üzenet legyen román testvéreink felé is, hogy mi nem határokat, hanem hidakat építünk, melyeken átjárva egymás kultúráját és történelmét tisztelhetjük.*” (2011) Ez a szolidaritásmetafora gyakorlatilag a különbségtételt és az elkülönülést erősítette, azt mutatta fel mint felszámolandó létállapotot.

2012-ben egy, a gyimesbükki plébános által megálmodott keresztút, *A kálvária* készült el, és nyomtatásban meg is jelent a csíkszeredai *Pro Print Kiadó* gondozá-

¹⁵ A máltai egyetemen működő *School of Performing Arts* tanszékvezetője, színházelmélettel foglalkozó kutató.

¹⁶ Cremona 2007.

sában az ötletgazda pap *A gyimesi kálvária* című könyve is, amely a gyimesiek történeti traumái és a dicsőséges idők ciklikus váltakozásait veszi számba.

A 2012-es ünnep a gyimesi helyi történelemről, a helyi vallás, oktatás és a kultúra helyzetéről: múltjáról, jelenéről és jövőjéről szolt. Az ekkor felállított keresztút részben követi egy korábbi keresztút nyomvonalát. A régi fakeresztek helyébe újakat állítottak, melléjük pedig egy-egy kötömb került, amelyeket Tarhavaspatarkáról szállítottak ide. Az egyes keresztúti stációkat magyarországi adományozók állították. Például a 8. stációt a *Budakeszi Kultúra Alapítvány* emelte, továbbá saját keresztúti stációt állított az alapítvány egyik kurátora, az ünnepszorozat egyik kitalálója is, valamint Gyimesbükk testvérfaluja, Telki is. A kálvária stációi Jézus, valamint a gyimesi nép évszázados szenvedését és élni akarását jelenítik meg. A gyimesi helyi történelemnek a következő kataklizmáit emelték ki: így például a 2. állomás az 1764-ben bekövetkezett madéfalvi veszedelemnek állít emléket. A 6. állomás az 1799-es, a földet bérlő gyimesiek és a földesurak közötti összeütközéseket, a 11. állomás az első világháború, 1916-ban a román betörés, majd a trianoni békediktátum kataklizmáját mutatja föl. Érdekes még a 12. stáció is, amely évszám nélkül azt mutatja be, hogy az összetartás, közös hit, gondolkodás, falu egysége meghalt. Hogy lényegében 1919-től, a román időtől az egy hiten, egy hagyományon élő népet a nemzetiségi kérdés kieleződése, a román görögkatolikus rítus bevezetése, a magyarság elnyomása, az iskolák ellehetetlenítése szorította présbe. Két imádkozó pap (a görögkatolikus és a római katolikus) Jézusra tekint és imádkoznak az Istenben, szeretetben, hagyományban való egységért. Érdekes még a 15., utolsó, rendhagyó állomás is. A feltámadás stációja, azt példázza, hogy Isten bátorítására templomot, keresztutat építettek Gyimesbükkön, újjászületett a magyar nyelvű iskola, a kontumáci templom és emlékhely pünkösdkor tízezreket vonz, ahogy az *ezeréves határ* emlékhelye is. A 15. stáció a hegyoldal felső részén található, ott, ahol az egyik helyi történeti monda szerint Rákóczi fejedelem (ti. II. Rákóczi Ferenc) megpihent.

2013-ban egy újabb térbeli installáció avatására került sor. A kontumáci kápolna melletti hegyoldalon felavatták a „Hit kapuját és megmaradásunk oszlopait”. A 2013-as installáció ötlete, a szervezésben a kezdetektől részt vevő *Budakeszi Kultúra Alapítvány*tól származik. Az alapítvány munkatársai felkerestek egy Kovászna megyei fafaragót, nyugalmazott tanítót, akitől tíz kopjafát és egy székely kaput rendeltek Gyimesbükkbe. A fafaragó meggyőzte a megrendelőket arról, hogy a kopjafa temetői jelkép, és inkább emlékoszlopok készüljenek. A szobrász szabad kezlet kapott a tervezésben és a kivitelezésben, legtöbbször a gyimesbükki plébánossal egyeztetett. Végül tizenegy emlékoszlop készült el, és egy székely kapu. Az oszlopokkal és a kapuval a magyarországi ötletgazdák XVI. Benedek pápa által 2013 októberében meghirdetett *Hit évé*hez kapcsolódtak. A két méter magas, tizenegy oszlopra *Isten, Haza, Család, Anyanyelv, Oktatás, Jog, Kultúra, Hagyomány, Egység, Szabadság* és *Jövő* kulcsszavak, valamint a magyar történelem egy-

egy fontos évszáma, egy gyűjtőszó és az illető eseményt magyarázó három-négy szó került. Így például a kultúra kifejezéshez az 1823-as évszám került (a következő szavak kíséretében: oktatás, színészet, művészet, média); a joghoz 1222, az anyanyelvhez 1772 (nyelvújító mozgalom, felvilágosodás), a hagyományhoz 1678 (a zene, tánc és a népi gyökerek), a jövőhöz 2013. Az oszlopok elé egy székely kapu is készült, amelyen a *Hit, élet és nemzet kapuja* felirat olvasható. A törekvés első sorban a magyar oktatás évtizedes hiányát és mai részlegességét ellensúlyozva próbálta felmutatni azokat a hitelesnek tartott magyar történelmi személyiségeket, köztük az erdélyi katolicizmus jeles alakjait, akik példaképként szolgálhatnak.¹⁷ Kiegészítésként jegyzem meg, hogy az emlékoszlopok kiírásai, megszemélyesített dátumai közül nem egy vihart kavart a helyi román sajtóban. Így például a 8. oszlop, a *Hagyomány* oszlopára felvésett dátum, 1678, és a dátummal jelképezett Kájoni János, a román családból származó csíksomlyói ferences szerzetes (organista, énekszerző és -fordító, a *Kájoni-kódex* alkotója, nyomdász és könyvkiadó). Az ünnepség során a gyimesbükki plébános megáldotta az emlékoszlopokat, majd az avatóünnepség során a gyimesbükki *Dani Gergely Általános Iskola* tanulói adták elő az emlékoszlopokhoz szánt idézeteket, üzeneteket.

2014-ben a madéfalvi veszedelem 250 éves évfordulója lett az ünnepség fő motója. Egy külsős kezdeményezése nyert zöld utat. A rendezvény művészeti vezetője Kóka Rozália¹⁸ lett, aki 2014-ben számos más megemlékezést is szervezett, Gyimesbükköt gyakorlatilag becsatornáztta, hozzákötötte ehhez a megemlékezés-sorozathoz. A tematika beemelése a bukovinai székelyek reprezentációs törekvéseinek soraiba illeszthető. Kísérőprogramként gyimesbükki fotókiállítást rendeztek *Hazatérés Bukovinából, 1941* címmel. (A kiállítás a bukovinaiak 1941-es Magyarországra való áttelepítését örökítette meg). Egy nagy kihelyezett perselybe adományokat gyűjtöttek a magyar oktatás javításáért. A madéfalvi, bukovinai székely tematika ötlete 2011-től formálódott. Willmar Sauter¹⁹ írja, hogy a formális döntéseket gyakran informális aktusok, helyzetek, véletlen események előzik meg, és ebbe a folyamatba elég nehéz betekintést nyerni.²⁰ Egy ilyen véletlenben volt részem 2011-ben, amikor is a gyimesbükki vasútállomáson várakoztam a nosztalgia vonatra érkezésére, és becsatlakozhattam egy rendkívül izgalmas beszélgetésbe. Kóka Rozália, aki maga is várta a vonatot, felvetette az egyik gyimesbükki főszerzőnek a bukovinai tematika ötletét. Amellett érvelt, hogy a bukovinai székelyek Csíkból ide (is) menekültek, még vannak Gyimesben gyökereik, és ezeket a gyökereket szeretné valahogy összefoltozni. Egyik legfontosabb érve a nosztalgia volt, kiemelte, hogy a saját dédapja és a nagyapja is ekkor került Gyimesbe (2011). Ere-

17 Salamon 2014. 307–308.

18 Magyar Örökség díjas bukovinai székely származású mesemondó, népdal- és népmese-gyűjtő, népdalénekes, a Népművészet Mestere.

19 A Stockholmi Egyetem Kultúra és Esztétika Tanszékének professor emeritusa.

20 Sauter 2004. 25.

detileg Földi István *Mádéfalvi veszedelem* című színművének bemutatását tervezte, helyette végül egy táncos-zenés műsor került színpadra. A szabadtéri színpadon a 250 évvel ezelőtti madéfalvi veszedelem idején menekülők leszármazottait képviselő, gyimesi és moldvai csángók tartottak előadást, majd a – szintén zarándokvonattal érkező – Sebő Együttes koncertezett. Megjegyzem, hogy 2014-től Madéfalván is fogadják a zarándokvonatok utasait, és az ünnepi beszédekben elhangzott az a kérés is a helyiek részéről, hogy a szervező cég ezután minden évben számoljon egy madéfalvi megállóval is Gyimesbükk után. A madéfalvi hősi emlékműnél zajlik ott is évről évre a megemlékezés.

2015-ben az ünnep tematikája II. Rákóczi Ferenc fejedelem halálának 280. évfordulójához igazodott, illetve valamelyest kapcsolódott a Csíksomlyói Segítő Szűz 500. jubileumi évéhez is, továbbá műsor hangzott el Szent István király tiszteletére is – Kóka Rozália szervezésében moldvai szereplőkkel. A zarándokvonat mozdonyát II. Rákóczi Ferenc tiszteletére díszítették fel. A fejedelem történelmi szerepét ábrázoló grafika tervezésére pályázatot írtak ki az út szervezői. Egyébként 2015 előtt Széchenyi-, Liszt-, Aranycsapat- és Hunyadi-mozdony is felmatricázásra került. A *Dani Gergely Általános Iskola* diákjai és tanárai emlékműsort mutattak be Rákóczi életéről, a fejedelem imáit pedig a szentmise alatt többször is felolvasták. Azt is kiemelték, hogy gyimesi őseik Rákóczi fejedelemről nevezték el a Bethlen Gábor által építtetett várat. Elhangzott az is, hogy Gyimesbükk „előjáróságának” a vár felújításával kapcsolatban komoly tervei vannak, az ünnep résztvevői adományként megvásárolhatták a vár szimbolikus tégláit. (Minden jel arra mutat, hogy a vár felújításával 2020 pünkösdjére készülnek el, már nagyban folynak a felújítási munkálatok) Az ünnepi misét a *Budakeszi Kultúra Alapítvány* felügyelő bizottsági elnökének lelki üdvéért ajánlották, aki két nappal korábban halálos bal esetet szenvedett.

2016-ban, a boldog emlékű Márton Áron püspök emlékévében a gyimesbükki rendezvény is Márton Áron emlékét idézte meg, az ünnep mottójául választott idézet a következő volt: „Márton Áron püspökkel ünneplünk”. A program során Márton Áron püspök tanításairól beszéltek a gyimesbükki fiatalok zenés kísérettel, az ünnep része volt még a 2012-ben felavatott, a keresztúton végzett körmenet is, a keresztutat a szintén 2016-ban kiadott „Imádkozzunk Áron püspökkel!” című imafüzetből végezték.²¹ Kiemelték, hogy Márton Áron 1949 júniusának első napjaiban Gyimesbükkön bérmált meg több száz csángó fiatal, majd a Szűz Máriához hagyományosan gyalogosan érkező gyimesi keresztaljával, a Csillag család fehér lován vonult be Csíksomlyóra. 2016 és 2017 pünkösdjén a gyimesközéploki önkormányzat is valamilyen módon csatlakozni szeretett volna a gyimesi pünkösdi rendezvényekhez: Gyimesbükkben van a pünkösdvásárnapú búcsú, és a gyimesfelsőlaki Széphavason, pünkösdhétfőn a Szentlélek búcsúját ünneplik. Ekkor

21 Verbum Kiadó, Kolozsvár, 2016.

a helyi RMDSZ és az önkéntes tűzoltók közbenjárására a gyimesközéploki, megálló vasútállomásnál is megállt a zarándokvonat. A rendezvény amúgy nem kis helyi feszültséget okozott, vita folyt arról, hogy kiket s kiket nem értesítettek, miért nem volt teljesen nyilvános az esemény, és hogy egyáltalán miért volt szükség milderre. „Azt mondtátok, hogy nem fogadjátok a vonatokat. Akkor most mi van? Vagy nem fontos, amit az ember mond?” (Facebook-hozzászólás, 2016. május 16.) Egyébként a gyimesbükki mintát követve viseletbe öltözött fiatalok köszöntötték pálinkával és kenyérrel az utasokat. Az ünnepségek során rövid beszédet mondott a gyimesközéploki polgármester, egy befolyásos helyi vállalkozó, beszéltek a zarándokvonat fővédnökei is. A beszédek Gyimes, Gyimesközéplok természeti szépségét és az élő népi kultúrát hangsúlyozták, és hogy a gyimesiek mindig hazavárják és fogadják a turistákat, a magyarországiakat. Énekelte a vasúti őrház vezetőjének unokája és a beszédekben kiemelték Tankó Gyula és Mihók Edit közös gyimesi monográfiáját is, mint amelyből megismerhető a helyi népi kultúra. 2017-ben a Szent László-emlékévhöz kívánt kapcsolódni a gyimesbükki pünkösdi fesztivál, amikor is a nagyváradi székesegyházban őrzött Szent László ereklyéje ideiglenesen Gyimesbe került. A szervezésben kiemelt szerep jutott a helyi egyháznak és Kóka Rozáliának, akik ennek a magyar nemzeti-vallási kontextusnak próbáltak megfelelni. Szent László helyi és össznemzeti emlékezetét próbálták megidézni gyimesi gyűjtések újrakiadásával, és táncos zenés bemutatókkal. Kóka Rozália a pünkösdi Szent László-tematika kapcsán Szent László alakjához kapcsolódó szöveggyűjteményt is közreadott Salamon Anikó, Magyar Zoltán és Bosnyák Sándor gyimesi gyűjtéseiből válogatva. Az ünnepi műsorban, a szentmise előtt moldvai és gyimesi hagyományörző együttesek Szent László királyra emlékeztek egy 50 perces előadás keretében. A 2017-es program részeként a helyi fiatalok bérmálására is sor került az öntudatos keresztény lét megerősítésének nyilvános rítusaként. Pontosabban a bérmálást emelték be, tették nyilvánossá a pünkösdi fesztivál kontextusában. A kiválasztást elsősorban az indokolta, hogy a bérmálás időpontja egybeesett a pünkösdi eseménnyel. Illetve a bérmálás Márton Áron 1949-es nagyszabású bérmálásáról is megemlékeznek, tehát egyben emlékezési szertartás is. 2018-ban az ünnep az Ifjúság Éve tematikáját öltötte magára, s ennek megfelelően például a gyimesbükki vasútállomáson egy helyi hagyományörző együttes fiataljai adtak zenés-táncos programot.

Az elhangzottak alapján próbálok néhány részmegállapítást megfogalmazni. Mindenekelőtt szembeötlő, hogy a vallásos-politikai fesztivál nyilvános rítusai és diskurzusai csupán részben szólnak a pünkösdről. A vallásos pünkösdi tematikát elsősorban a pünkösdi szentmise és az ünnepi prédikációk, illetve az egyes ünnepi helyszínek erősítik. Azonban maga az ünnepi alkalom jelentősen túlmutat egy római katolikus pünkösdi „búcsú” vallásos eseményén, illetve csupán részben éri el azt. A szervezők az ünnepi rítusokkal, emlékezési szertartásokkal és az ünnepi beszédekben közreadott hivatalos üzenetekkel ideiglenes közösségi kohéziót pró-

bálnak létrehozni: igyekeznek a nemzeti – ezt hangsúlyozta Ilyés Zoltán is – és, hangsúlyozom, a vallásos (római katolikus) identitásokat is megerősíteni és újraalkotni, mind a gyimesiek és az erdélyi, illetve magyarországi turisták és zarándokok számára. Mindezt a helyi magyar hagyományokat (a vallásos és világi rítusok, a helyi folklór, a helyi tudás, a helyi tánckincs, népdalok-népzene, történeti mondák segítségével) próbálják beemelni az erdélyi és az összmagyar népi és nemzeti kultúrába, illetve a római katolikus egyház nemzeti és globálisabb kontextusaiba. Gondoljunk csak a *Hit évének* összkatolikus vagy a Szent László- emlékévként magyar nemzeti-vallásos tematikájára. A helyi és nemzeti múlt, vallás és kultúra (beleértve a helyi folklórt, oktatást, nyelvhasználatot is) felmutatására, megtanítására törekednek, s mindezeket helyekhez, évszámokhoz és ami talán a legérdekesebb, különféle személyekhez s leginkább tiszteletreméltó halottakhoz is kapcsolják. Helyi és nemzeti hősközhöz, ősközhöz/elődökhöz és szentekhez kötik: gondoljunk csak II. Rákóczi Ferenc, Szent László, Márton Áron alakjára, illetve a Gyimesben elesett hősi halottakra, a madéfalvi veszedelem áldozataira, bujdosóira, a székely ősökre. Az identitás erősítés és -alakítás, a nemzeti és a helyi emlékezet és kultúra formálása, megerősítése mellett látnunk kell azt is, hogy az ünnepszervezés kiemelt szervezői, szereplői, helyi és magyar magánemberek és alapítványok és a politikum képviselői próbálják biztosítani a saját politikai, gazdasági és vallási legitimitásukat is. A pünkösdi alkalmak teret engednek a különböző vallási, politikai események megvalósításának, a gazdasági beruházásoknak, infrastrukturális beruházásoknak és a tömegszórakoztatásnak is. Jól láthatóan jelentős lobbitevékenység és versengés folyik az egyházi és világi szervezők, gazdasági beruházók között a szervezés jogáért, azért, hogy kinek, kiknek az elképzelése(i) valósulhassanak meg végül. A szervezők és mecénások próbálják a saját elképzeléseiknek megfelelő kulturális szimbólumokat a fesztiválprogram részévé tenni: az ünnepi programokból kitűnik, hogy az éves tematikákat mind az aktuális nemzeti, vallási kontextusok és az egyéni ötletek és érdekek, elképzelések formálják, ezáltal az egyes ünnepi programok kissé esetlegesek is. Helyi részről próbálják felmutatni az autentikus, ősi és hiteles Gyimes képét helyi emberekkel, a helyi múlt viszontagságaival, a helyi kultúra, népi kultúra és a helyi természet egyedi szépségeivel. Egy olyan határon túli, magyarlakta település képét adják közre, amely őrzi a közös, magyar kultúrát, a római katolikus vallást, a magyar nyelvet, a közös múltat, ahol kvázi megállt az idő. Számos ünnepi beszédben és rítusban megjelenik az is, hogy a gyimesiek mindent meg is tesznek a helyi s ezáltal a nemzeti kultúra, a magyar nyelv és a közös keresztény hit megőrzéséért. Hangsúlyos elem az is, hogy a lakók annyira vendégszeretőek, hogy ide az anyaország lakói bármikor hazatérhetnek. Az ünnep egyfajta turisztikai propaganda eszköze is. S míg a helyiek számára a magyarországiak jelenléte eszköz a saját legitimitációhoz, a fejlesztéshez, a helyi infrastruktúra bővítéséhez, támogatások igényléséhez, addig a különböző magyarországi érdekcsoportok számára a gyimesi tér és a pünkösdi

ünnepség és az ünnepségen való részvétel a saját határon túli gazdasági, kulturális és politikai tevékenységeiket hitelesíti, igazolja.

A gyimesbükki Rusalii Fesztivál

A nyilvános diskurzusok szintjén, a gyimesbükki magyar pünkösödöt követő, arról tájékoztató megyei és regionális román média hírekben már az első évektől kezdve különféle, a magyar esemény nemzeti vonásait, annak Gyimest etnikusan és vallásosan kisajátító vonulatát kiemelő szövegek kerültek előtérbe. Így például: „Az egykori, Osztrák–Magyar Monarchia határán tartanak ünnepségeket, néhány száz méterre Rebreanu sírjától. [...] A magyarok nosztalgikus látogatást tesznek Nagy-Magyarországon. [...] Évről évre több ezer magyar érkezik Gyimesbe, és úgy viselkednek, mintha magyar területen lennének. [...] Nem látni román lobogót! [...] A vidék ideiglenesen piros-fehér-zölddé és magyar nyelvűvé válik. [...] Valójában a zarándoklat csak ürügy”.²²

A média hírek kiemelték továbbá, hogy a pünkösdi ünnep lényegében csak ürügy a politikai akciókra, a különféle gazdasági fejlesztésekre és beruházásokra: „A gyimesi zarándoklat valódi üzletté vált. [...] Virágozik az élelmiszeripar: sajtos-fokhagymás lángost, kürtöskalácsot, fagyit, gulyást, micset! (adica mici) [sic!] árulnak házaknál. [...] Viseletbe öltözött gyerekek ásványvizet árulnak”.²³

És még sorolhatnám. A 2008-tól zajló magyar pünkösdvásárnapi zarándoklat és ünnep ellensúlyozására, azzal egy időben helyi szinten a gyimesbükki és a szomszédos palánkai románok és sokkal inkább a helyi román tudáselit a palánkai Rebreanu-émlékműnél „ellenrendezvényt” kezdeményeztek. Az ellenünnepséget ekkor még a bákói hatóságok biztonsági megfontolásokból nem engedélyezték. Végül 2008-ban Rebreanu halálának 91. évfordulóját a pünkösöd előtti áldozócső-törtökön ünnepelték: koszorúkkal és virágcsokrokkal borították a síremlékét.²⁴ A síremléken az alábbi szöveg olvasható: „Itt nyugszik a magyarok által felakasztott Emil Rebreanu”. 2012 októberében egy újabb román hősi emlékművet avattak szintén az emlékművek közelében. Három hónap alatt készült el kőből és bronzból, négy méter magas lett. Az emlékoszlop egyik, elülső oldalán Emil Rebreanu bronz kisplasztikája, a hátoldalán egy Szent György-ikon látható. Az emlékmű egyértelműen egy politikai válaszreakció volt a 2010-ben felavatott magyar hősi emlékműre. Az emlékmű mottójául egy Nicolae Titulescu-idézetet választottak: „Románia nem lehet egész Erdély nélkül, Románia nem lehet nagy áldozat...” Az emlékmű létrehozását a román szociáldemokrata párt (a PSD) bákói szervezetei

22 Lásd: <https://zdbc.ro/ghimes-20-000-de-pelerini-la-fosta-granita-a-imperiului/>; <https://zdbc.ro/ghimes-20-000-de-pelerini-la-fosta-granita-a-imperiului/> (2017_12_12)

23 Lásd: <https://zdbc.ro/ghimes-20-000-de-pelerini-la-fosta-granita-a-imperiului/> <https://zdbc.ro/ghimes-20-000-de-pelerini-la-fosta-granita-a-imperiului/> (2017_12_12)

24 Emil Rebreanu az író Liviu Rebreanu bátyja volt, akit I. világháborúban kémkedés és dezertálás vádjá miatt végeztek ki. Az osztrák–magyar hadseregben volt katonatiszt.

és több romániai alapítvány is támogatta. A pünkösdi ellendemonstráció igénye a kezdeti időszakban szinte minden olyan évben felmerült, amikor a római katolikus és ortodox pünkösöd nem esett egybe, de csak néhány magányos performan-szot lehet látni, s azt sem feltétlenül a helyiek, a helyi elit, hanem más településekről érkező újságírók, aktivisták és más magánszemélyek hajtották végre. Például román zászlót tűznek a kocsijukra, illetve román zászlóval vegyülnek a magyar tömeg közé. Egy online román nyelvű bákói folyóirat, a *Deșteptarea* ('Ébredés') is beszámolt arról, hogy 2015-ben egy román fiatalember (nem tudni, hogy helyi vagy nem helyi) igyekezett piros-sárga-kék nemzeti szín zászlóval a magyarországi tömeg felé, majd egy helyi lakos meggyőzte őt, hogy inkább rakja le a zászlót az udvarában.²⁵

2011. pünkösöd vasárnapján, amikor a római katolikus és az ortodox húsvét s ezáltal a pünkösöd is egy időpontra esett, a gyimesbükki ortodox egyház *Rusalii a Kárpátok közepén* ('Rusalii în Inima Carpaților') megnevezéssel nagyszabású szent liturgiát tartott a gyimesbükki ortodox templom kertjében – a pünkösödöt és a hősi halottaikat ünnepelték (Balatonyi 2012: 349–350; Ilyés 2014: 320). Az ünnepség a rendezők intenciója szerint egyfajta nagyszabású, nyilvános, nem csupán helyi szintű *ellendemonstrációnak* ('contra-manifestație la Ghimeș') készült. A település magyar polgármestere és Bákó megye prefektusa is engedélyt adott az ünnepségre. A helyi ortodox egyház bejelentette, hogy saját demonstrációt tart Gyimesben, ahol a „pünkösöd[öt] a hegyekben” ('Rusaliiile in munții') kívánja ünnepelni. Az ünnep szervezésében tetten érhető volt az a törekvés is, hogy egy olyan nagyszabású román nemzeti-vallásos ünnepséget próbáltak tető alá hozni, amilyen a korábbi években csupán a gyimesi magyarok kiváltsága volt. Az ünnep során többször kiemelték a magyar rendezvénytől párhuzamosan zajló román fesztivál nemzetilobogó-használatát. S a vonatkozó médiareprezentációkban is megjelent, hogy Gyimesbükkben végre a magyar zászlók mellett román nemzeti lobogókat is lengethetett a szél: „*Román lobogók Gyimesbükkben. Bár kisebb számban, de román zászlók is megjelentek vasárnap Gyimesbükkben. Zászlók lobogtak a helyi ortodox templom udvarán.*” (2011, Bákó TV)

Az új ünnepi tematikával, az ünnep látványosabbá tételével a helyi ortodox közösség számára is próbáltak egy szép, látványos pünkösdi ünnepet felmutatni – román ortodox alternatívát kínálni a románok körében is népszerű pünkösdi csíksomlyói és gyimesbükki magyar pünkösdi ünnepek helyett. Ezzel egyetemben az ortodox hit megerősítésének szándéka vált még a vallási-kulturális rendezvény legfontosabb jelszavává: „*Hagyományná vált, hogy az ortodox hit megerősödjön egy olyan területen, ahol az ortodox románok kisebbségbe kerültek.*” (2011, 2014) Az ünnepi alkalmon részt vett a románvásári érsek, metropolita is, aki egy Szent Pa-

25 Forrás: <https://www.desteptarea.ro/video-foto-la-ghimes-singurul-steag-romanesc-era-in-gara> (2017_12_4)

raschiva, azaz Szent Piroska-ikont, Moldva ortodox védőszentjét és egy emléklakettet is ajándékozott a gyimesbükki papnak. A Bákó TV narrátora szerint: „A püspök jelenléte sajátos jelentőséggel bírt egy olyan napon és településen, mely az utóbbi időben a magyarok számára volt jelentős. Miközben alig 2 km-rel odébb, Nagy-Magyarország [ti. az egykori Magyar Királyság] úgynevezett ezeréves határán levő ünnepek javában folytak, a gyimesbükki kis templom udvarában az ortodox hívek a pünkösödöt ünnepelték.” (2011)

A nem helyi résztvevők ünnepségen való jelenlétének motivációját egy közeli román település, Ágas tanárnője így fogalmazta meg: „Azok mellett legyen(ek), akik próbálnak ezeréves hagyományaiknak megfelelően ünnepelni a több ezer magyar között, akik megrohamozzák a környéket.” (2011)

Az ünnepen egy ágasi női „népi együttes” is énekelt. A 2011-től szerveződő ortodox pünkösdi fesztivál, pünkösdvasárnap ünnepség apropóján a helyi ortodox egyház és helyi román tudáselit, elsősorban helyi tanárok, saját tereket, ünnepi ritusokat és az ünnep etnicizált emlékezetét kezdte el kialakítani és forgalmazni. Az ünnep egyik reprezentatív helyszíne a gyimesbükki Szent Mihály és Gábor Arkangyalok ortodox temploma lett. A kiválasztás oka elsősorban az volt, hogy Gyimesbükkön ez volt az első, a helyi románok által (1800-ban) emelt görögkatolikus kőtemplom. A gyimesi románok az első görögkatolikus kőtemplomot a sajátjuknak, az igaz hit templomának, kvázi ortodox templomoknak tekintik. Az ortodox templomkert mellett az első gyimesbükki román, görögkatolikus fatemplom emlékhelye is fontos ünnepi helyszín lett. Az egykori görögkatolikus fakápolnát Gyimes legrégebbi román szakrális emlékhelyeként tartják számon. A helyi egyház és több gyimesi román értelmiségi is amellett érvel, hogy a fakápolna már jóval a katolikus kontumáci templom létesítése előtt is állhatott. Egy 18. századi kézirat katonai térképre, az első *Katonai Felmérés Térképére* (1763–1787) hivatkoznak, s néha egy sokkal korábbi, 1620-as térképre, amelyen fel van tüntetve egy gyimesbükki román templom, mint *Valahische Kirke* vagy *Wallachische Kirche*. A térképen a Tatros fővölgyén kívül kisebb román településcsoportok, *román házak* ('wallachische Häuser') is ábrázolásra kerültek,²⁶ megjegyzem azt is, hogy a későbbi görögkatolikus sematizmusok és egyházi anyakönyvek alapján görögkatolikus román lakosságúnak bizonyultak. A gyimesbükki ortodox templom hivatalos honlapján arról is olvashatunk, hogy az ortodoxia helyi történetének a római katolikus egyház elnyomása miatt nincsenek korai, 18. század előtti nyomai (még a sematizmusokban sem). Az egykori kápolna helyszínét, amelyet a térkép alapján egy gyimesbükki domboldalon azonosítottak be (a *Podișsal*), egy bádógtetővel fedett kereszttel jelölték.

26 Forrás: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2899801.0966832675%2C5870841.503728318%2C2909585.03630377%2C5875198.414340573> (2017_12_4)

Míg az első évben az ünnepi misét az ortodox templom kertjében tartották, a második évtől a szent liturgiát körmenettel és a Podișra tett zarándoklattal egészítették ki. 2012-ben, 2013-ban és 2014-ben is elsőként körmenetet tartottak a templom körül és a temetőben, majd a Podișra zarándokoltak, ahol szent liturgiával ünnepeltek. Körmenet alatt a zarándokok egy csoportja lobogókkal és szent ikonokkal vonult. 2015-ben, a templomkertben felállított színpadszerű oltáron tartották a szent liturgiát. Nem mentek ki a Podișra, a templom udvarában körmenetet végeztek a templom körül, oltárt, *asztalt raktak* a templomkertben található hősi emlékmű elé. Az emlékművet szentelt nyírfaággal díszítették, majd megtartották a szent liturgiát a Szentlélek tiszteletére. A liturgiát ismét a románvásárhelyi érsek celebrálta 16 pap társaságában. Sor került a hívek szentelt vízzel való meghintésére, szentelt ostyát osztottak, majd hársfaágakat is szenteltek. Az ünnepség második programpontja a gyimesbükki gyermekek zenés-táncos műsora volt: „A gyimesi ortodoxia jövője, holnapjának fénye/világossága” (‘Lumina de Măine a Ortodoxiei Ghimeșene’) címmel. Az iskolát és az egyházat a „román hagyományok őrzője”-nek, a viseletet a „lélek palástja”-nak nevezte egy helyi román nyelvet és irodalmat oktató tanárnő. Az ünnep alatt többször elhangzott az „emlékezzünk a múltra!” – felszólítás. 2016-ban és 2017-ben is körmenetet tartottak, és a Podișon ünnepeltek. Az ünnep elnevezése folyamatosan változott. A kezdetekkor, 2011-től *Rusalii a Kárpátok közepén* volt a fesztivál elnevezése (‘Rusalii în Inima Carpaților’). 2013-ban az ünnep címében feltűnt egy gyimesbükki domboldal, a Podiș neve is. A *Rusalii és körmenet a Podișon* (‘Rusalii și Procesiunea de Pe Dealul Podiș’). 2014-ben a címe így hangzott – *Rusalii a Keleti-Kárpátokban* (‘Rusaliiile din Carpații Răsăriteni’), 2015-ben a *Rusalii a Kárpátok szívében* címen futott a pünkösdi ünnepség. 2016-tól az ünnepi helyszínnek a fenti címekben jelzett kezdeti, globálisabb szintű pozicionálása (ti. Kárpátok közepe) átadta a helyét az első sorban helyi szinten releváns gyimesbükki térnek, helyszínnek, a Podișnak. 2016-ban *Pünkösdi szent liturgia és körmenet a Podișra* (Sf. Liturghie a Rusaliilor și Procesiunea de Pe Dealul Podiș); 2017-ben és 2018-ban *Éves pünkösdi zarándoklat és körmenet/felvonulás a Podișra* (‘Pelerinaj de Rusalii cu Procesiune de Pe Dealul Podiș, Anual’) volt az ünnep elnevezése. Ezzel egyetemben az ünnepség visszakерült a helyi hatáskörű rendezvények soraiba. Az ünnep, bár nem vált összromán nemzeti-vallási fesztivállá, nem vonz akkora tömeget, mint a magyar pünkösdi búcsú, viszont a helyieket eléggé motiváltta tette az ünnepi körmeneten és liturgián való részvételle. 2014-ben és 2017-ben, amikor ismét egybeesett a római katolikus és az ortodox pünkösdi, már nem készültek nagyobb rendezvényekkel.²⁷ Minderről, más tónusokban a gyimesbükki római katolikus pap nemrég megjelent helyi monográfiájában is beszámolt, a helyi római katolikus ünnepekről

27 Egyébként csak akkor esnek egybe, mikor a tavaszi napéjegylenőség utáni telihold olyan későre esik, hogy a Julianus-naptár szerint is a március 21. utáni az első telihold. Ez rendhagyó esetekben történik, legközelebb 2034-ben fog bekövetkezni.

szólva említést tesz a gyimesi románok 2011-es kezdeményezéséről, és arról is, hogy azzal a helyi románok, minden igyekezetük ellenére, sem tudtak nagyobb tömegeket megmozgatni.

A gyimesbükki *Rusalii* ünnepség több felvonása már a kezdetektől megemlékezésiszertartás-jelleget öltött. Több helyszínen kísérletet tesznek a kollektív emlékezet kialakítására, formálására is. Így például a Podișt, a kereszttel jelölt hegyoldalt a helyszínen celebrált liturgia során „par excellence” az *emlékezet helyének*, *szent helynek*, *títkos helynek* nevezik. Egy olyan térnek, „ahol az ősi időkben az első fatemplom állhatott” [...], „ez a hely szent nekünk, tiszteletet adunk az őseinknek és imát mondunk az emlékükre”, hangsúlyozták egy 2014-es prédikációban. Egy 2011-es prédikáció szerint a Podișon „a román kultusz első helyének vallásos nyomai maradtak fent”. A gyimesi román értelmiség és a helyi ortodox egyház a gyimesi magyarokhoz hasonlóan gyimesi elsőbbségét, sőt alapvetően a helyi románok őshonosságát hangsúlyozza: azt, hogy a gyimesi románok tulajdonképpen a gyimesi hegyekben meghúzódva éltek túl az elmúlt évszázadok viharait. Így, a „világtól elszigetelve sikerült megőrizni(ük) a nyelvünket, hiedelminket, szokásainkat és hagyományainkat”. A közös gyökerű magyar–román gyimesi kultúra ősi román eredetét hangsúlyozzák, azt, hogy tulajdonképpen ők, „a románok hozták létre a saját kultúrájukat az ókori trák–dák és római hagyományok, a bizánci kultúra és a saját tapasztalataik alapján” – hangzott el egy 2009-es gyimesbükki oktatási szimpóziumon. Ez a nézet nem helyi specifikum, a 18. századtól formálódó, majd a 20. század második felétől egyfajta hivatalos tanná meredő, ugyanakkor napjainkra egyre kevésbé támogatott dáko–román, vagyis dák–római kontinuitáselmélet és a római hatást kicsinyíteni szándékozó, 1950-es évektől népszerű dák (trák) kultusz keveréke. Az elméletek lényegi eleme, hogy az erdélyi románság ősei már a magyarok bejövetele előtt a területen éltek, és így jelenlétük folytonossága révén ősi (tulajdon)jogot birtokolnak a területre nézve, mint a később érkező, honfoglaló magyarok.²⁸ A románok a térséget az ókorban benépesítő dákok, valamint a provinciát több mint másfél évszázadig megszálló rómaiak leszármazottai, és maga a román nép pedig a keresztény tanok elterjedésének időszakában alakult ki.²⁹ Több gyimesi román tanár is úgy véli, hogy nyelvük a latin szavak mellett számos prelatin, dák–géta kifejezést is őriz. A mitikus idők mellett a honvédő hősök nemes tetteire, az 1914–1916 és 1941–1945 közötti háborús időkre (azokra a harcokra, amelyek után Erdély Románia részévé vált), illetve az ókori dicsőséges időkre emlékeznek – az ősi igaz hit és a terület hősies védelmére emlékeznek. Általánosan, tágabb értelemben azokról a nemzeti hőskörről esik szó az ünnep kontextusában, akik közreműködtek Nagy-Románia határainak meg- és újrarájzolásában (2017-es ünnepi prédikáció). Ugyanakkor szó esik

28 Miskolczi 1994.

29 Lásd: Rusu 2014; Rusu 2016; Boia 2011.

a helyi hősookról is. Az emlékezet így sokkal kisebb léptékű közreadott történetekben is testet ölt – s mindez a narratív stratégia a történelem újraírását hivatott elvégezni. Olyan helyi ősökre és hősökre is összpontosítanak, akiknek (2016) „volt alkalmuk arra, hogy biztonságba helyezhessék az egykori falvak lakóit a környező erdőkben, [...] akik a Budáka-tető, az Oltyán [vagy Csűrök-pataka], Tarhavas, vagy a Cigánypatak [másként Hegyes] felől kémlelve őrködhettek a barbár inváziók idején.”

Az ünnepi szónok 2016-ban arra is felhívta a figyelmet, hogy a Podișon körbenézve, szemlélődve átlátható az egykori tájélmény, láthatók ugyanazok a bércek, környékbeli mélyedések (barlangszerű védett helyek), amelyeket az egykori védelmező, hős lakosok láthattak. A pünkösdi szentmisét és körmenetet azoknak a nemzeti és helyi hősöknek a tiszteletére tartják tehát – hangzott el a 2016-os pünkösdi szent liturgián – akik „feláldozták magukat a (helyi és nemzeti) történelem oltárán” (2016. június). A hősök emlékezete elsősorban a Podișhoz kapcsolódik, ugyanakkor a résztvevők tiszteletüket teszik az ortodox templomkertben található, 1998-ban emelt hősi emlékműnél is.

A pünkösdi ünnepi rítusokat a helyi és más, elsősorban Bákó megyei román települések görögkatolikus és ortodox pünkösdi gyakorlatainak ötvözetéből alakították ki, az értelmezések terén tudományos és biblikus tartalmakra egyaránt hivatkoznak. Az elmúlt években a fesztivállal kapcsolatos nyilvános reprezentációkba egyre több olyan elem épült be, amellyel a pünkösdi ünnepségek ortodox liturgikus rítusai mellett a bizánci keresztény szokások és a kereszténység előtti pogány, trák-dák, illetve római elemek jelenlétét és egyben továbbélését hangsúlyozták. Az ünnep hivatalos ortodox keresztény értelmezését követve, a pünkösdi eredetét, annak végső formájának kialakulását az apostoli időkhöz kötik, ugyanakkor kiemelik egy ókori rózsáünneppel, a Rosaliával³⁰ való feltételezett kapcsolatait is. A helyi tanárok kérésére a gyimesi ortodox gyermekek és a felnőttek közül is sokan, színes bazsarózsákkal, illetve más virágokkal (továbbá sóval és kaláccsal) érkeznek a pünkösdvasárnapi liturgiára és körmenetre, az ünnepi lobogókra is virágokat tűznek, virágokkal díszítették a hősi halottak emlékművét is, a helyi egyház intenciói szerint a helyi ősökre és hősökre, a tiszteletre méltó halottakra emlékeztek így. A halott ősök tiszteletének pünkösdi kultuszát régi hagyománynak nevezik, hangsúlyozzák, hogy: „A holtakról való megemlékezés az évszázadok óta a [ti. pünkösdi] hagyomány része [...], emlékezünk és hálát adunk azoknak a hősöknek, akik életüket áldozták a nemzetért és az országért, harcoltak a szabadságunkért és függetlenségünkért.” (2011)

A pünkösdi vonatkozásában a helyi értelmiségiek jó ismerik például Dimitrie Cantemir 1716-os pünkösddel és a pünkösdi ünnepkörhöz több szálon kapcsoló-

30 Tóth Anna Judit meghatározását követve: a Rosalia nem egy meghatározott ünnep, mint inkább olyan rítusok megnevezése volt, amelyekhez rózsákra volt szükség. Katonai és halotti ünnepként is ismert az ókorból, leginkább a Balkánon élt tovább (Tóth 2018).

dó kalusárrítussal (călușarii, căluș), tánccal³¹ kapcsolatos értekezését. Maga a rítus Olténia számos közösségében népszerű, 2008-ban az UNESCO világörökségi listájára is felkerült. Gyimesben nem gyakorolják, de mint színpadra vitt rítust különféle folklórfesztiválokról ismerik. Cantemir leírása számunkra most csupán annyiban érdekes, hogy írásában a *călușarii* és egyúttal a pünkösöd latin gyökereit hangsúlyozza. És ez az érvelés megjelenik a gyimesi románok pünkösddel kapcsolatos magyarázataiban is. A virágok szimbolikáját és rituális jelentőségét, illetve az ünnep halotti jellegét a római Rosalia hagyományaira vezetik vissza, sőt azt inkább egy még korábbi trák–dák hagyománynak tekintik. Mindezt a Rusalii kifejezés latin eredetével is igazolják.³² A Rosalia mint a nemzeti és helyi ősökkel és hősökkel kapcsolatos megemlékezési szertartások kapcsán megidézett kitalált, újra kitalált ősi szimbólum használata nemcsak a gyimesbükki pünkösdi-hősi ünnep kapcsán tűnik fel. Találtam egy érdekes párhuzamot is: így például az archeológus Vasile Pârvan az 1923-ban megjelent *Megemlékezések* ('Memoriale') című munkájában külön fejezetet szentel az ókori Rosalia bemutatásának: egyrészt szól arról, hogy maga a rítus népszerű volt az ókori vidéki és a városi Dáciában, különösen a Trajan provinciában. Leírja, hogy az ókori rítus lényege az volt, hogy virágokkal, elsősorban rózsákkal tisztelegtek az élők a halottaiknak, virágokat vittek a sírjaikhoz. Magát a szöveget, a Rosalia bemutatását az első világháború utolsó két évében elesett szabadságért harcolt katonák emlékének ajánlja fel.³³ Az ortodox pünkösdi liturgia másik központi mozzanatát, a hársfaágak szentelését szintén elég komplexen értelmezzük: egyrészt a Szentlélek leszállásának szimbólumának tekintik, amely azt a biblikus pillanatot jeleníti meg, amikor a Szentlélek lángnyelvek alakjában leszállt a tanítványokra. Másrészt a 2011-es ünnep egyik nyilvános hírszerű összefoglalásában azt is hangsúlyozták, hogy: „a szentmise, a szent liturgia kiszolgáltatását, a hársfaágak szentelését és a különféle ünnepi rítusokat még egykoron a dák őseink szentesítették”. A pünkösdben tehát, a nyilvános rítusok és ünnepértelmezések szintjén egy olyan komplex, összetett, ősi rítust élhetnek, amelyet az egyetemes, illetve bizánci keresztény liturgikus és paraliturgikus szokások, illetve a hivatalos és a népi vallásos elképzelésekkel párhuzamosan létező dák–trák, illetve római eredetű pogány hagyományok keverékeinek tekintenek.

Azt láthattuk tehát, hogy a gyimesi ortodox egyház és a helyi tudáselit a vonatkozó nyilvános diskurzusok szintjén, válaszul a magyar pünkösdi eseményekre, egy saját pünkösdi ünnepi rítussorozatot és az ünnephez kapcsolódó rituális időt hozott lére: amely egyfajta dialektikus mozgást „folytat” a közel- és régmúlt, a mitikus idők és a jelen eseményei között. Az első ortodox templom emlékhelye, a

31 A rítussal kapcsolatban lásd Benga–Negota 2010; Săratu 2010.

32 Ovidiu Birlea szerint az eredetileg valóban latin kifejezés egy szláv nyelv közbeékelődésével kerülhetett vissza a román nyelvbe (Birlea 1981: 303).

33 Franga 2016: 224.

Podiș az emlékezet egyik kiemelt helyszínéként jelenítődik meg. A domboldalon állított emlékkeresztnél celebrált liturgiákban a hosszú távú, ortodox román gyimesi jelenlét és helyi történelmet mutatják föl. Az ünnep fontos eleme még, a magyar ünnephez hasonlatosan, a hős ősök emlékezete. Alakjukkal a világháborúk idejére, de a korábbi idők ellenállásaira is utalnak, sőt a jelentőségüket egészen az ókori időkig is visszavezetik. S végül maga az ortodox pünkösöd a román kultúra ősiségének reprezentánsaként értelmeződik: amelyben különféle ókori pogány és keresztény kultuszok és rítusok forrnak össze egy román egésszé – s amely így sokkal autentikusabb és ősbibb, mint a római katolikus pünkösöd.

Ünnepi együttműködések és egyéni élmények, értelmezések

Mindezek után most lássuk azt, hogyan szervesülnek a magyar és román pünkösdi ünnepek az egyéni ünnepi élményekben és identitásnarratívákban? Szó lesz továbbá arról is, hogy vajon az egyes ünnepi terek s azok bizonyos emblematikus épületei, helyszínei, illetve az ott zajló események mennyiben befolyásolják, ha befolyásolják az ünnepi élmények nemzeti vagy éppen vallásos természetét, azok narratív konstrukcióját. Tapasztalataim szerint az ünnepszervezők korábban kifejtett szándékai nem minden esetben teljesülnek, vagyis az ünnepek nem minden esetben érik el az etnikus és vallási identitás erősítés és a helyi románok és magyarok közötti különbségtétel céljait. A nyilvános rítusok és üzenetek hatással lehetnek ugyan a résztvevőkre, az ünnepi élmények létrejötté mégsem teljesen automatikus, továbbá nem is egy konstans állapotot jelent, hanem a nagyon sokféle, többretegű élmények és tapasztalatok váltakozását. Az ünnepi élmények megragadásában egy helyi, énikus terminus, a *készítés* fogalmát használom. Ezt a készítést a gyimesiek egy olyan belső sugallatként határozzák meg, amelyet az ünnepek előtt és alatt éreznek. A készítést a különféle vallásos előírások – rituális politikai utalások és a különféle egyéni motivációk, a megszokás, a korábbi évek rutinjai, tapasztalatai formálják. Az élményekkel foglalkozó antropológiai szakirodalom is azt hangsúlyozza, hogy élményeinket az előzetes elképzelések, az átélt események, illetve a vonatkozó visszaemlékezések (szóbeli vagy éppen írásbeli elbeszélések-narratívok) és annak körülményei hozzák létre.³⁴

Interetnikus együttműködések és együttünneplések

A román és magyar pünkösdi ünnepek során egyaránt megfigyelhető, hogy a gyimesi románok és magyarok feltűnnek, megjelennek egymás pünkösdi ünnepein, bizonyos ünnepi eseményein. Vagyis, míg a nyilvános rítusok és diskurzusok szintjén az etnikus és vallásos különbségek megkonstruálása a cél, az ünneplők

34 Lásd Turner–Bruner 1986; Marcus–Fischer 1986; Mattingly 1998: 32; Asprem–Ann 2017.

egyéni gyakorlatai szintjén ezek a különbségek alkalmanként felfüggesztődnek. Az említett belső készítés, a családi örökség, a megszokott ünnepi szokások miatt (korábban láthattuk, hogy a mai ortodoxok és római katolikusok, illetve az elődeik kis hányada görögkatolikus, többségük római katolikus volt). Vegyes gyimesbükki családokban különösképp gyakori, hogy az egyes ünnepeket a katolikus és ortodox időpontjuk szerint is megünnepelik. Az újabb pünkösdi ünnepek feltűnése előtt, 2011, illetve 2008 előtti pünkösdi ünnepek során a helyi katolikusok és ortodoxok egyaránt a Szentlélek eljövételét ünnepelték, gyakran közösen, illetve egymással párhuzamosan, külön-külön is. Elsősorban az ortodox ünnep halotti vonásai mutattak eltérést. Az ortodox hívek ilyenkor a templomban és hozzátartozók sírjánál is gyertyákat gyújtottak, illetve a pünkösdvasárnap előtti szombaton a halottak és családi ősök emlékét, azaz a *halottak szombatját* is megülték.³⁵ Az ünnepet magát a legtöbbször magyar nyelven pünkösödnek, újabban (elsősorban a Rusalii fesztivál hatására) Rusalii-nak nevezik. Az ünnepek éppen a helyi kulturális-vallási előzmények miatt ezért most sem jelentenek teljes etnikus és vallási elkülönülést, a gyimesi románok az ortodox Rusalii-ünnepség mellett továbbra is megjelennek a gyimesbükki római katolikus pünkösdi búcsúban, feltűnnek továbbá a csíksomlyói búcsú ünnepi eseményein is. Az ünnep katolikus és ortodox megünnepelésére hozok néhány példát. Egy háromkúti beszélgetőtársam, egy 50 éves asszony, aki a családjával Gyimesbükkből költözött át a szülői portájára (ortodox férjhez ment feleségül katolikus szertartás keretében, megmaradt római katolikusnak, férje gyakorló ortodoxnak, és gyermekeiket katolikusnak keresztelték) elmesélte, hogy egyaránt látogatják a katolikus és az ortodox ünnepi alkalmat, megtartják az ünnepeket azok ortodox és katolikus dátuma szerint is. Említette azt is, hogy amikor eltérő időpontra esnek, kétszer van náluk húsvét és pünkösöd is. Ez azt jelenti, hogy a román–magyar vegyes házasságban élők közül, több gyimesi magyar is feltűnik az ortodox pünkösdi ünnepen is. Több román vagy ortodox részt vesz a 2008-tól szerveződő gyimesbükki pünkösdvasárnapi katolikus búcsú jó néhány eseményén is. Tudok olyan ortodox fiatalokról is, akik maguk fogadják gyimesbükki viseletben és lóháton a magyarországi résztvevőket. Sőt, ismerek egy házaspárt, ahol a feleség a gyimesközéploki római katolikusok sorából lépett be a gyimesbükki ortodoxok táborába. Férje ortodox hitére tért át, ugyanakkor továbbra is tartja a római katolikus ünnepeket is. A férj saját meghatározása szerint gyimesi csángó, tökéletesen beszél magyarul, táncol a felesége öccse által vezetett, gyimesközéploki, magyar hagyományőrző csoportban. A férfi 2008 óta részt vesz a gyimesbükki pünkösdvasárnapi búcsú lebonyolításában, korábban néhány táncos társával, 2015-ben pedig a feleségével közösen (csupán ketten) várták a magyarországi zarándokvonatok érkezését. A gyimesbükki vasútállomáson gyimesbükki viseletbe öltözve, autentikus csángó-magyaroként, pálinkával

35 Lásd erről Marian 2000: 189.

fogadták a gyimesi magyar kulturális örökségre és katolikus összetartozásra „éhező” magyarországi vendégeket.

Egyéni ünnepértelmezések

Amíg a gyimesi román pünkösdi ünnep elsősorban a helyiek ünnepe, arra kiváltképp a gyimesbükkiek (többségében ortodox románok és magyarok) mennek el, és a környező románok lakta településekről (Ágasról és Palánkáról) érkeznek még résztvevők. Az évek során az ünnepség visszakerült a helyi hatáskörű rendezvények soraiba, s nem vált összromán nemzeti-vallási fesztivállá, ugyanakkor egyre kedveltebb, elfogadottabb lett a helyiek körében. Gyakorlatilag a saját egykori pünkösdi ünnepük vett fel újabb jelentéseket és rítusokat, így például a hősökre való emlékezést. A helyiek elsősorban a szent liturgia és a körmenet egységesítő erejét emelik ki élményforrásként, a viseletbe öltözött emberek sokaságát tartják különösen szépnek: „Doamne, ce frumos!”, „E frumos. Doamne, ajută-ne Maria!”, „Frumos Doamne ajuta!” [„Szűzanyám, de szép!” „Szép. Segíts meg, Mária!”]

Más a helyzet a gyimesi magyar pünkösdi ünnep esetében, amelyre elsősorban a magyarországi és Erdély más részeiről érkező zarándokok, élmény-, illetve örökségturisták érkeznek nagy számban, ugyanakkor a gyimesiek létszáma elenyésző. S bár még az első években valamelyest nőtt is a számuk, a 3-4. évtől stagnálni kezdett. A helyiek kezdeti, első néhány évre jellemző lelkesedése, *készítetése* az utóbbi években határozottan lankadni látszik, a kezdeti, nagyon pozitív támogató vélemények egyre inkább átcsaptak a semleges, illetve negatív megítélésbe. Így például, míg az első években a gyimesbükki vonatvárás érzelemdús, megható eseménynek nevezték: „*Előre olyan megható volt nekem is, pedig én nem éltem azt a magyar időt.*” „*Tényleg, mert nekem nagyon megható volt, amikor megérkezett.*” „*A legszebb rész szerintem.*” (2011) És így tovább. Újabban az esemény kommerszválasát is kiemelik. „*Amikor az ember mélyebben belébonyolódik, akkor ez csak néhány embernek üzlet, egyéb sehol semmi.*” (2014) A vonatok fogadásában részt vevő gyimesi (gyimesközéploki és gyimesbükki) hagyományörző zenészek és táncosok egyre inkább munkának tekintik a feladataikat: hogy tulajdonképpen a megrendelők, a főszervezők igényeit teljesítik. „*Mi csak ilyen bábok vagyunk, mi csináljuk az erdőtüzet, a látványosságot.*” (2014) A gyimesiek közül többek azt hangsúlyozzák, hogy a gyimesbükki pünkösdi ünnepeknek semmi köze nincs a pünkösdhöz, hanem a papok és a fontos emberek kívánják az ünnepekhez kötni. „*Egybeesik a pünkösddel, de nem szinte ugyanarról szól.*” „*Nem a pünkösdről szól.*” (2011) Az ünnepek politikai szerepét a román Rusalii ünnepség kapcsán is kiemelik. Egyrészt felismerték annak demonstrációs, ellendemonstrációs szerepét. „*A pünkösdot is ünnepelték, de azért, hogy a határnál ne csak a magyarok ünnepeljenek. [...] Biztos, biztos, hogy ne csak a magyarok ünnepeljenek.*” (2011) Másrészt azt is kiemelik, hogy az ünnepek hivatalos üzeletei nem tükrözik az igazi mindennapi és ünnepi interetnikus és konfesszionális gyakorlatokat, s a pünkösdi ünnepek lé-

nyegében a fejük felett zajlanak, azok elsősorban a helyi és nem helyi tudáselit politikai-vallási különbség és határkonstrukció kísérleteit tükrözik: „*Van egy ilyen, mondjuk, hogy ott a községben nincs miért, ha szomszéd az román, tiszteletben tartják.*” „*Nem az itteniek, a helybeliek csinálják a bajt, hanem aki jön, aki Bukarestből vagy Jásból idejön [...] Jó, hogy itt a szegény ember megvan. Jól megvagyunk, barátok, komák, lakodalomba híjják, mulatnak. Így jól megvan az egyszerű ember...*” „*Egyik a más ünnepét tiszteletbe tartsa*” – fejtette ki a véleményét egy negyvenéves gyimesközéploki nő még 2011-ben. Gyakran az ünnepszervezői intenciókkal ellentétes, illetve másfajta értelmezéseket is kialakítanak az egyes rítusok vagy éppen terek kapcsán is. Így például a 2011-es hídavatás kapcsán nem a különféle avatóbeszédekben megjelenő „nemzeteket összekötő”- vagy éppen „megmaradás”-üzenet került hangsúlyozásra. Hiába hangzott el a gyimesbükki pap katolikus prédikációjában, hogy „hiszem, hogy nekünk most pünkösöd ünnepe, a híd avatása és az imádságos lelkület, ez is szárnyat ad a megmaradásunkban” (2011). A hídnak a gyimesiek szerint nem sok jelentősége van, szerintük a hídavatással próbáltak valami új programot, látványosságot kitalálni, a szervezőknek tulajdonképpen nem volt jobb ötletük: „*Ott van ez a híd. Egy héttel ezelőtt tudjátok-e hogy nézett ki? [Nem.] Hát ahogy 1956-ban átvuladták, na hát egy hét alatt csináld meg. Jaj, Istenem! [...] Avassák, mi az Istent kell itt avatni, bocsássa meg szent felsége, amiket mondok, mit kell avatni, amikor ott van? Avatnak egy újat, ugye? [Ez valami szimbolikus dolog?] Szimbolikus a túró! A szovjet s a román időből maradt meg, le van festve zöldre, óh, tudjátok-e?*” (2011)

Lássuk a késztetés átalakulásának lehetséges okait. Egyrészt a gyimesbükki papokon kívül, akik a pünkösödvásárnapi misét megelőzően hirdetik, hívják, sőt kötelezően elő is írják a híveknek a misén való részvételt, más gyimesi községek papjai, így Gyimesfelsőlokon, Gyimesközéplokon és Hidegségen ezt újabban már nem hangsúlyozzák. A heti kötelező mise, illetve a pünkösdi búcsús mise Csíksomlyón, illetve a saját lakóközvet templomában kiváltható. Az igazi pünkösdi búcsú és zárandoklat sokak számára továbbra is a csíksomlyói kegyhely ünnepi miséje, és az oda vezető zárandoklat. Ezt egészítik ki, de nem helyettesítik a saját, helyi szintű pünkösdi ünnepek. „*Gyimesbükk, ott van a határ*” – vezette fel egy kérdését 2014-ben egy magyarországi turista gyimesi vendéglátójának. „*De most akkor én nem tudom*” – folytatta a magyarországi úr, „*azt hallottam, hogy mivel mer a csángók nem tudnak eljutni a csíksomlyói búcsúra, ezért van nekik itt. Ezért most már ők is tartanak egy ilyen búcsúszerű dolgot vasárnap.*” „*Dehogynem!*” – volt a válasz, „*a csíksomlyói búcsú a pünkösdi ünnepünk!*” (2014) Hozzáteszem, hogy aki valami okból nem tud részt venni az ünnepen, illetve magán a gyalogos zárandoklaton, más helyi ünneppel, például a júliusi Mária Magdolna-napi búcsúval váltja ki azt. Ha a személyes motivációk felől közelítünk, akkor újabban elsősorban a kulturális programok eseményeit emlegetik pozitívan, hogy azok miatt érdemes elmenni a rendezvényre. Vannak, akik a náluk megszálló magyarországi

vendégekkel érkeznek. Mások, elsősorban a gyimesbükkiek, azt hangsúlyozzák, hogy ők a gyimesbükki kontumáci templomnál tartott misére mennek imádkozni, és a vonatvárásra és az egyéb programokra nem kíváncsiak. Megint mások, bár nem mennek el a misére és az ünnepségre, udvarukban vagy a vasúti sínek mentén piros-fehér zöld zászlót lengetve köszöntik az elsuhanó zarándokvonat utasait, és elmondásuk szerint magyarságukban erősödnek ezáltal.

A gyimesiek ünnepi élményeinek formálódásához nemcsak az ünnepi rítusok és ünnepi beszédek járulnak hozzá, hanem az egyes ünnepi terek, helyszínek, illetve az idegen és ismerős ünneplőkkel, turistákkal való találkozások, beszélgetések is. Az ünnepi terek többféle módon hatnak a résztvevők ünnepi élményeire: feltételezésem szerint, míg a nemzeti szimbólumokat egységesítő helyszínek a nemzeti érzések erősítésének kedveznek, a vallásos terek inkább a vallásos élmények létrejöttét serkentik. Így például Ilyés Zoltán, aki egy alapvetően nemzeti, szekuláris emlékhely, a gyimesbükki őrház emlékkönyvének bejegyzéseit vizsgálta, egyértelműen kimutatta, hogy a résztvevők (elsősorban a magyarországi zarándokok) célja elsősorban saját nemzeti érzéseik megerősítése, a nemzeti és ideológiai közösséghez tartozás demonstratív megélése, megmutatása. A magyarországi és erdélyi résztvevők széles körének motivációit tekintve Ilyés Zoltán szekuláris zarándoklatról beszél, ahol a helyet elsősorban nem vallásos búcsúnyerési céllal keresik fel, hanem nemzeti érzéseik, a magyar kisebbséggel való szolidaritásuk és ideológiai összetartozásuk demonstrálása a cél.³⁶ Ilyés megállapításait egy másik emlékkönyv markánsan más, elsősorban vallásos tartalmú bejegyzéseivel egészítem ki. Ahogy azt említettem, az emlékhelyen, zarándokhelyen az őrház mellett a kontumáci templom emlékkönyve is lehetőséget biztosít az emlékek, élmények megörökítésére. A 2013. május 18.–2014. június 22. között kelt, összesen 310 bejegyzés alapján próbálok néhány megállapítást megfogalmazni. Mennyiben mások a bejegyzések, mint ahogy azt az őrház emlékkönyve esetében láthattuk? Szemben a vasúti őrház emlékkönyvének szövegeivel, a kontumáci templom emlékkönyvében csak elvétve találunk nacionalista hangulatú bejegyzéseket, megjelenik ugyan pl. Nagy-Magyarország gondolata, az ezeréves határ visszaállításának óhaja, Trianon bánata, de sokkal jellemzőbb a szent hely, a templom és a hősi emlékmű dicsérete. A vallásos élmények, a vallásos zarándoklat emlegetése: „*A jó Isten áldása legyen ezen a zarándoklaton!*” A hely, a templom, az emlékhely és a helyi emberek szépségének, jóságának felidézése mellett a leggyakoribb szövegcsoport a kegyhely felkeresésének személyes, vallásos és egyéb, nem feltétlenül nemzeti jellegű motivációit mutatja fel. A bejegyzők részletesen leírják, hogy mi okuk is volt a pünkösdi búcsú, illetve a gyimesbükki kontumáci templom felkeresésére. A bejegyzők kilétére csak következtetni lehet, többségük magyarországi zarándok, illetve erdélyiek, kis százalékban gyimesi magyarok és románok. Több példát találtam arra,

³⁶ Ilyés 2014.

hogy az egykoron Gyimesből elszármazottak rokonai, leszármazottai – nagyszü-leik emlékére utaznak Gyimesbe, a határhoz, például: „XY vagyok Tolna megyéből Bátaszékről. Édesapám emlékéért jöttem vissza mivel ő már nem jöhetett. Gyergyóújfalusi születésű volt. Családommal jöttem, Lászlóval és menyemmel, Judittal. Gyönyörű a vidék. Köszönjük, hogy itt lehettünk.” (2013)

Gyimes ebben a vonatkozásban magát Erdélyt jelenti, egy emblematisz erdélyi települést: „Magyarországról jöttünk X és vőlegényem Y Nógrád megyéből egy Szécsénke nevű kis faluból. A dédnagymamám innen származik, ezért visszalátogattam. XY emlékét hoztam vissza.” (2013)

A bejegyzésekre egyöntetűen jellemző, hogy Istennek és Szűz Máriának köszönik meg, hogy eljuthattak Gyimesbe. A második szövegtípus az imák és személyes kérések, illetve a hálabejegyzések gyűjteménye: erdélyi, helyi zarándokok, illetve magyarországiak bejegyzései között is szép számmal találunk személyes hangvételű imákat és hálaszövegeket: „Köszönöm, hogy visszakaptam a családomat.” (magyarországi zarándok, 2013.); „Kérlek istenem, hogy segíts meg, hogy sikerüljön az érettségim, ami nemsokára itt van. Legyen meg a te akaratod! Istenem segíts meg!!!” (gyimesközéploki lány, 2014); „Hálás vagyok a sorsnak, hogy itt lehetek a szűk családommal. Kérlek Istenem, hogy vigyázz ránk, és erőnk legyen elviselni a nehézségeket, ha szembe kell néznünk vele.” (magyarországi zarándok, 2014); „Édes Jó Istenem, kérlek tisztíts ki a testvéremnek lelkét, hogy anyukámmal beszélgeszen, és, hogy jöjjön át hozzánk, mert a testvérem valamiért nem beszélget, és valamiért haragszik az anyukámmal. És a másik kérés, hogy szüleim bármit vegyenek meg nekem mit kérek. Köszönöm Istenem. És bocsáss meg nekem, kérlek szépen. Ámen.” (gyimesi fiatal, 2014); „Kérlek szűzanyám oltalmaz meg minden bajtól, adj erőt egészséget és kérlek áld meg az én gyermekeimet, és az én páromat, hogy békességben éljünk. Lábad elé teszem az én egészségemet. Oltalmaz meg uram, Ámen.” (gyimesi, 2013); „Drága kisfiunk emlékére” (magyarországi, 2013)

Az is látszik tehát, hogy a résztvevők a gyimesbükki ünnepi helyszínt nemcsak az emlékezet helyének, hanem kegyhelynek, vallásos szent helynek is tekintik. Míg az órház elsősorban a nemzeti érzések előidézésének helye, addig a templom, mint szakrális kontextusú tér, a vallásos élmények megfogalmazását sürgeti, idézi elő – feltehetőleg csak ideiglenesen. A zarándoklatok, ünnepek vallásos és nem vallásos (pl. szekuláris, nemzeti vagy éppen turisztikai) vonatkozásainak együttes hangsúlyozása (az összefüggések és összefonódások kiemelése) nem újdonság a nemzetközi szakirodalomban. Számos vallásantropológus és vallásszociológus felhívta már arra a figyelmet arra, hogy a zarándokok nem feltétlenül csak vallásos okokból indulnak útnak, és a turistáknak is lehetnek vallásos motivációi, és a turizmus és zarándoklat közötti határok nem kifejezetten élesek.³⁷

37 lásd Badone–Roseman 2004; Digance 2006; Sepp 2012: 323.

Röviden szólok az ünnepi találkozások szerepéről is. Megfigyeléseim szerint ugyanis újabban a turisták és a helyiek közötti látványos különbségek, félreértések kirajzolják a magyarországiak és a gyimesi csángók közötti kulturális határokat, hiába próbálja az ünnep a nemzeti és vallási összetartozás üzeneteit hírül adni. Mert bár számos ünnepi esemény, ünnepi helyszín vagy akár találkozási élmény hatására a résztvevők valóban, akár többször is átélhetik, átéli a nemzeti összetartozás élményét, előfordul az is, akár ugyanazon ünnepi eseményen, hogy a különbségeket érzékelve inkább a helyi identitásaikban erősödnek. A különbségkonstrukciót szolgálják például a különféle félreértések, tévedések is. A gyimesiek moldvaiakkal való összetévesztése például egy különösen zavaró félreértés. Megfigyelhető az is, hogy a gyimesi magyarok egyre kevésbé kapcsolódnak be a magyarországiak erdélyi, helyi románokat szidó, elítélő diskurzusaiba. Így volt ez 2015-ben is, amikor a pünkösdi ünnep alatt több magyarországi zarándok a kivényelt román rendőrök személyében az ellenséget, a magyarokat elnyomó románságot azonosították. A gyimesiek nem győzték hangsúlyozni, hogy a rendőrök nélkül káosz lenne, és nem lehetne közlekedni, vagy 2011-ben rászóltak egy akkor még működő magyarországi gárdista csoportra, akik a vasútállomás román lobogóját cserélték ki piros-fehér-zöldre.

Összefoglalás

Azt láthattuk tehát, hogy a pünkösdi román és magyar ünnepek nyilvános üzenetei, rítusai és az ünneplő románok és magyarok egyéni ünneplési gyakorlatai, élményei között ellentmondások húzódnak. A gyimesi román és magyar pünkösdi ünnepek egyaránt példái az etikus-vallási versengéseknek és a mindezeket ideiglenesen felfüggesztő együttműködéseknek is. Mert bár a gyimesi román és magyar ünneplők alkalmanként részt vesznek egymás ünnepein, ez a kevertség és maga a kölcsönös ünnepi jelenlét rejtve marad a nyilvános diskurzusok szintjén. Mert azon a szinten az etnikus és vallásos különbségek megkonstruálása és az ünnep, az ünnepi idő (a jelen és a múlt), az ünnepi rítusok és az ünnepi liturgia, az ünnepi tér, s mindezek által, szimbolikusan Gyimes múltjának és jelenének örökösítése a cél. A gyimesi magyarok és románok az ünnepeik során sajátos emlékezethelyszíneket, román és magyar tereket, tájakat is létrehozta. Kiemelt szerepet tulajdonítanak többek között a Gyimesbükk határában húzódó, történelmi magyar–román államhatár román és magyar oldalainak, a határ melletti épületeknek (pl. a Bethlen Gábor által 1626-ban építtetett Rákóczi-várnak; a legkeletibb vasúti őrháznak, a vasútállomásnak). Fontos szerepük van az első római katolikus és görögkatolikus/ortodox templomoknak, a magyar, illetve román tannyelvű iskoláknak és a hősi emlékműveknek is (vö. Halbwachs [1941] 1992; Assmann 1999: 60). A hivatalos narratívák szerint a pünkösdi ünnepekkel a gyimesi magya-

rok és a románok is az apostoli időkre, ezentúl az őseikre, hőseikre, bizonyos szentjeikre, illetve a magyar, illetve a helyi etnicizált történelem más-más idősíkjaira – a közel és régmúlt kiemelt eseményeire – emlékeznek. A más-más szempontokból kisebbségben élő románok, illetve magyarok vallási és nemzeti identitásait óhajtják erősíteni, továbbá kifejezik jogukat a szülőföldjükhöz, jól láthatóan versenybe szállnak érte. Ugyanakkor láthattuk azt is, hogy az ünnep résztvevői a gyimesi pünkösdi ünnepeket vallásos ünnepként próbálják kezelni, ugyanakkor felismerik, és értelmezik azoknak direkt, politikai tartamait. Az adott kontextus, ünnepi élmény erősségének a függvénye, hogy ezzel a fajta nemzeti összetartozást erősítő üzenettel mennyire kívánnak, tudnak azonosulni. Itt húzom alá még egyszer, hogy mind a gyimesi magyarok és részben a helyi románok is továbbra is a csíksomlyói zarándoklatot tartják az igazi pünkösdi búcsúnak, ezt egészítik ki, de nem helyettesítik a saját, helyi szintű pünkösdi ünnepeik.

Szakirodalom

- ASPREM, Egil–TAVES, Ann
2017 Connecting Events. Experienced, Narrated, and Framed. *Religion, Brain and Behavior* 7. 1. 88–93.
- ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz.
- BADONE, Ellen–ROSEMAN, Sharon R. (eds.)
2004 *Intersecting Journeys. The Anthropology of Pilgrimage and Tourism*. Urbana: University of Illinois Press.
- BALATONYI Judit
2012 A „csángósba öltöztetett kardszárnyú delfin”. A gyermeklakodalom szerepe a gyimesi magyarok és románok önreprezentációs és identitáskonstrukciós kísérleteiben. In: Pócs Éva (szerk.): *Szent helyek, ünnepek, szent szövegek. Tanulmányok a romániai magyarság vallási életéből*. Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 351–414. (*Studia Ethnologica Hungarica* XIV.)
- BAX, Mart
1995 *Medjugorje. Religion, Politics, and Violence in Rural Bosnia*. Amsterdam: VU. Uitgeverij.
- BELAJ, Marijana–ZVONKO, Martić
2014 Pilgrimage Site Beyond Politics. Experience of the Sacred and Inter-religious Dialog in Bosnia. In: John Eade–Mario Katić (eds.): *Pilgrimage, Politics and Place-Making in Eastern Europe: Crossing the Borders*. Farham: Ashgate, 59–77.

- BENGA, Ileana–BOGDAN, Negota
 2010 Kalus és kalusárok. A román kalus szertartásának szintaxisa és narrative morfológiája. In: Pócs Éva (ed.): *Mágikus és szakrális medicina. Vallás- etnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Budapest: Balassi Kiadó, 230–270. (Tanulmányok a transzcendensről 7.)
- BÎRLEA, Ovidiu
 1981 *Folclorul românesc* Vol. 1. București: Editura Minerva.
- BOIA, Lucian
 2011 *Myth and History in Romanian Consciousness*. Budapest: Central European University Press.
- BOWIE, Fiona
 2006 *The Anthropology of Religion. An Introduction*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing.
- COMAROFF, Jean–COMAROFF, John
 1991 *Of Revelation and Revolution. Christianity, Colonialism, and Consciousness in South Africa* Vol. 1. Chicago–London: University of Chicago Press.
- CREMONA, Vicki Ann
 2007 Introduction – the Festivalising Process. In: Temple Hauptfleisch–Willmar Sauter (eds.): *Festivalising! Theatrical Events, Politics and Culture*. Amsterdam–New York: Rodopi, 5–13.
- DIGANCE, Justine
 2006 Religious and Secular Pilgrimage: Journeys Redolent With Meaning. In: Timothy, D. J.–Olsen, D. H. (eds.): *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*. London: Routledge, 36–48.
- DIETLER, Michael–HAYDEN, Brian
 2001 *Embarrassment of Riches. Review of Feasts: Archaeological And Ethnographic Perspectives on Food, Politics, and Power*. Washington, D. C.: Smithsonian Institution Press.
- HAYDEN, Robert M.
 2002 Antagonistic Tolerance. Competitive Sharing of Religious Sites in South Asia and the Balkans. *Current Anthropology* 43. 205–219.
- HEAD, Ronan James
 2013 The Politics of Feasting in the Ancient Near East. In: Daniel L. Belnap (ed.): *Our Rites of Worship: Latter-day Saint Views on Ritual in Scripture, History, and Practice*. Provo, UT: Religious Studies Center; Salt Lake City: Deseret Book, 69–82.
- FRANGA, Liviu
 2016 Hope as an Antidote to Fear in Vasile Pârvan’s Memorials. In: Maria-Luiza Dumitru–Oancea, Ana–Cristina Halichias–Nicolae–Andrei Popa (eds.): *Expressions of Fear from Antiquity to the Contemporary World*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 217–225.

HALBWACHS, Maurice

1992 *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press (1. ed. 1941.)

ILYÉS Zoltán

1997 Szempontok a gyimesi csángók etnikus identitásának értelmezéséhez. In: Keményfi Róbert–Szabó László (szerk.): *Varia. Ethnographica et Folcloristica Ujváry Zoltán 65. születésnapjára*. Debrecen: KLTE Néprajz Tanszék, 72–80.

2003 A szakrális-táj történeti szerveződése Gyimesben. *Kelet Népe* VII. 5. 109–122.

2006 Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment. Szempontok Gyimes kistérségi erőforrásainak értékeléséhez. In: Bakó Boglárka–Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest: Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 45–65.

2014 Az emlékezés és a turisztikai élmény nemzetiesítése. In: Feischmidt Margit–Glózer Rita–Ilyés Zoltán–Kaszvár Veronika–Zakariás Ildikó (szerk.): *Nemzet a mindennapokban*. Budapest: L'Harmattan–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 290–340.

JANKUS Kinga

2008 A lélek túlvilági útja a gyimesbükki ortodox hiedelmek alapján. In: Pócs Éva (szerk.): *„Vannak még csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben*. I. Budapest: L'Harmattan, 93–112. (Studia Ethnologica Hungarica VIII.)

MATTINGLY, Cheryl

1998 *Healing Dramas and Clinical Plots. The Narrative Structure of Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.

MARCUS, George E.–FISCHER, Michael M. J.

1986 *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Science*. Chicago: University of Chicago Press.

MARIAN, Simion Florea

2000 *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. București: Editura Grai și Suflet–Cultura Națională.

MISKOLCZY Ambrus

1994 A kontinuitás-vita historikumja: Tallózás a román etnogenezis historiográfiájában. In: Uő: *Eszmék és téveszmék. Kritikai esszék a román múlt és jelen vitás kérdéseit tárgyaló könyvekről*. Budapest: Bereményi Könyvkiadó–LTE BTK Román Filológiai Tanszék, 8–21. (Disputa 1.)

PETI Lehel

2010 „Nekünk is van Medjugorjénk!” Vallási és etnikai interferenciák Erdélyben. A szőkefalvi Mária-jelenések. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás*

különbségtevő társadalom. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 283–299.

PÓCS Éva

2008 Előszó. In: Uő (szerk.): „Vannak csodák, csak észre kell venni”. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben*. I. Budapest: L'Harmattan, 7–12. (Studia Ethnologica Hungarica VIII.)

RUSU, Mihai Stelian

2014 (Hi)Story-telling the Nation. The Narrative Construction of Romanianism in the Late 19th Century. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology* 5. 1. 101–120.

2016 Celebrating the Royal Liturgy within the National Calendrical Memory: The Politics of Festive Time in the Romanian Kingdom, 1866–1947. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology* 7. 1. 127–159.

SALAMON József

2014 Régebb a lakodalom. In: Uő (szerk.): *Gyimes*. Csíkszereda: Magánkiadás, 139–203.

SAUTER, Willmar

2004 Festivals as Theatrical Events. Building Theories. In: Vicki Ann Cremona–Peter Eversmann et. al. (eds.): *Theatrical Events. Borders – Dynamics – Frames*. Amsterdam–New York: Rodopi, 17–26. (IFTR/FIRT, Theatrical Event Working Group.)

SĂRARU, Alexandra

2010 The Importance of Roman Element in Romanian Traditional Customs: Rusalii Holiday and Căluș Dance in Oltenia. *Language and Literature: European Landmarks of Identity* 1. 6. 420–425.

SEPP, Tiina

2012 Stories of Santiago Pilgrims. Tradition through Creativity. In: Marion Bowman–Ülo Valk (eds.): *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Sheffield–Bristol, CT: Equinox Publishing, 301–327.

TÓTH Anna Judit

2017 *Ünnepek a keresztény és a pogány kor határán*. Balassi Kiadó: Budapest (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 6.)

TURNER, Victor W.–BRUNER, Edward M. (eds.)

1986 *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press.

TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva

1991 Osztrák–magyar interetnikus kapcsolatok a barokk kori zarándoklatok tükrében. *Századok* 125. 517–566.

RUSALIILE LA HOTARUL DE O MIE DE ANI DE LA GHIMEȘ-FĂGET.
RIVALITĂȚI ETNICE ȘI RELIGIOASE, COOPERĂRI FESTIVE

Studiul prezintă cele două evenimente organizate de Rusalii la Ghimeș-Făget, adică pelerinajul romano-catolic, ce are loc din 2008, respectiv Festivalul ortodox Rusalii organizat în aceeași zi sau în zile diferite începând cu 2011. Are două scopuri: pe de o parte focusează pe sărbătorile de Rusalii maghiare și române le Ghimeș-Făget, pe influențele reciproce, respectiv rivalitățile ce se formulează. Se referă și la grupurile, personajele, locale sau nu, care organizează și țin în viață aceste sărbători de Rusalii, la modul cum aceștia modelează ritualurile festive, interpretările oficiale, diferitele discursuri publice. Al doilea scop, cel mai important, este analiza modului în care ritualurile și discursurile festive publice modelează experiențele și identitățile individuale și comunitare.

WHITSUN AT THE THOUSAND YEARS' OLD BORDER FROM GHIMEȘ-FĂGET.
ETHNICAL AND CONFESSIONAL RIVALRIES AND FESTIVE COOPERATION

The analysis presents the annual Roman Catholic Whitsun pilgrimage from Ghimeș-Făget, organized since 2008, and the Orthodox Whitsun Festival, organized on the same day or on different days since 2011. It has two major aims: on the one hand it focuses on the Hungarian and Romanian Whitsun festivals from Ghimeș-Făget, on their mutual influences and on rivalry conflicts put on stage through these events. It also enlists the local or non-local groups and personalities who organize and activate the Hungarian and Romanian events, the way how they shape the festive rites, how they formulate the festive interpretations and the different public discourses. The second and most important aim is to analyze how the public festive rites and discourses shape the individual and communal festive experiences and identities.